

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2018 – 2020

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Eduard Kubík

**Lidovýchovné instituce v českých zemích
v 1. polovině 20. století**

Praha 2020

Vedoucí diplomové práce: Doc. Dr. Milan Beneš

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

MASTER'S COMBINED STUDIES

2018-2020

MASTER THESIS

Eduard Kubík

**Folk Education Institutions in the Czech Lands
in the first half of the 20th century**

Prague 2020

Supervisor of the master thesis: Doc. Dr. Milan Beneš

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z níž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 14.12.2019

Eduard Kubík

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat Doc. Dr. Milanu Benešovi za vstřícný přístup a odborné vedení při zpracování této diplomové práce.

Anotace

Diplomová práce má čistě teoretický charakter. Zabývá se vývojem spolkových lidovýchovných institucí, které byly podporované politickými stranami v českých zemích v první polovině 20. století. Metodou výzkumu byla zvolena obsahová analýza textů – přístup kvalitativní. Byly studovány primární i současné dokumenty.

Práce začíná problematikou vymezení pojmů v oblasti osvěty. Je objasněn pojem lidová výchova, její problémy, prostředky a složky. Následuje nástin vývoje lidové výchovy v českých zemích v období let 1848 – 1950 v kontextu s vývojem hospodářským, politickým a sociálním. Těžištěm práce je kapitola, která je věnována analýze vzniku, účelu, struktury, činnosti a přínosu Dělnické akademie, Ústřední škole dělnické a Svobodnému učení selskému. Pozornost je zaměřena také na analýzu jejich zastřešující instituce – Svazu osvětového a Masarykovu lidovýchovnému ústavu. V poslední části práce je podána analýza spolkové a státní linie lidovýchovy v českých zemích ve zmiňovaném období.

Klíčová slova

Osvěta, lidová výchova, lidová škola, lidovýchovné zákony, Dělnická akademie, Ústřední škola dělnická, Svobodné učení selské, Svaz osvětový, Masarykův lidovýchovný ústav, spolková linie lidovýchovy, státní linie lidovýchovy.

Annotation

The thesis is purely theoretical. It deals with the development of federal folk institutions, which were supported by political parties in the Czech lands in the first half of the 20th century. The method of research was the content analysis of texts - the qualitative approach. Primary and current documents were studied.

The work begins with the definition of terms in the field of education. It clarifies the concept of folk education, its problems, resources and components. The following is an outline of the development of folk education in the Czech lands in the years 1848 - 1950 in the context of economic, political and social development. The focus of the work is a chapter devoted to the analysis of the origin, purpose, structure, activity and contribution of the Workers' Academy, the Central Workers' School and the Free Rural Learning. Attention is also focused on the analysis of their umbrella institution - the Union of Educational and Masaryk's Folk Institute. In the last part of the thesis there is an analysis of the federal and state lines of folk culture in the Czech lands in the mentioned period.

Keywords

Enlightenment, People's Education, People's Schools, People's Laws, Worker's Academy, Central Worker's School, Free Rural Education, Educational Union, Masaryk's Folk Institution, Federal Line and People's Lines.

Obsah

ÚVOD.....	9
1 PROBLEMATIKA VYMEZENÍ POJMŮ V OBLASTI OSVĚTY.....	11
2 LIDOVÁ VÝCHOVA, JEJÍ PROBLÉMY, PROSTŘEDKY A SLOŽKY.....	15
3 NÁSTIN VÝVOJE LIDOVÉ VÝCHOVY V ČESKÝCH ZEMÍCH V OBDOBÍ LET 1848 – 1950 V KONTEXTU S VÝVOJEM HOSPODÁŘSKÝM, POLITICKÝM A SOCIÁLNÍM.....	18
3.1 Lidovýchovné zákony.....	24
3.2 Typy lidového školství.....	29
3.3 Významní čeští představitelé ovlivňující výchovu a vzdělávání dospělých v českých zemích.....	33
4 ANALÝZA NĚKTERÝCH SPOLKOVÝCH LIDOVÝCHOVNÝCH INSTITUCÍ PODPOROVANÝCH POLITICKÝMI STRANAMI V OBDOBÍ OD KONCE 19. STOLETÍ DO ROKU 1938.....	36
4.1 Dělnická akademie.....	40
4.1.1 Vznik a úkol Dělnické akademie.....	41
4.1.2 Organizační struktura Dělnické akademie.....	43
4.1.3 Rozvoj Dělnické akademie.....	43
4.1.4 Přínos Dělnické akademie.....	48
4.2 Ústřední škola dělnická.....	49
4.2.1 Vznik, účel a úkol Ústřední školy dělnické.....	50
4.2.2 Organizační struktura Ústřední školy dělnické a její školy.....	51
4.2.3 Činnost Ústřední školy dělnické.....	52
4.2.4 Přínos Ústřední školy dělnické.....	54
4.3 Svobodné učení selské.....	54
4.3.1 Agrární hnutí a jeho činnost.....	55
4.3.2 Vznik a účel Svobodného učení selského.....	56

4.3.3 Školy Svobodného učení selského	57
4.3.4 Přínos Svobodného učení selského	58
4.4 Svaz osvětový a Masarykův lidovýchovný ústav	59
4.4.1 Vznik, cíl a účel Svazu osvětového	59
4.4.2 Organizační struktura Svazu osvětového	61
4.4.3 Činnost Svazu osvětového.....	62
4.4.4 Vznik a účel Masarykova lidovýchovného ústavu.....	64
4.4.5 Činnost Masarykova lidovýchovného ústavu.....	66
4.4.6 Přínos Svazu osvětového a Masarykova lidovýchovného ústavu	73
5 CELKOVÁ ANALÝZA LIDOVÝCHOVNÉ ČINNOSTI V ČESKÝCH ZEMÍCH V 1. POLOVINĚ 20. STOLETÍ	75
5.1 Analýza osvětové činnosti v druhé polovině 19. století až do roku 1918	75
5.2 Analýza lidovýchovné činnosti za první republiky (1918 – 1938).....	78
5.3 Nástin dalšího vývoje osvěty v době okupace a po ní do roku 1950.....	81
ZÁVĚR.....	83
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	85
SEZNAM ZKRATEK	89
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	90
Seznam tabulek.....	90
Seznam grafů	90

ÚVOD

V období let 1848 – 1914 nastal obrovský rozvoj vzdělávání dospělých v Rakousko-Uhersku, tedy i v českých zemích (Čechy, Morava, Slezsko). Osvětové hnutí se vyvíjelo v oblasti politické, ekonomické, sociální, hudební, výtvarné, divadelní, tělovýchovné i rekreační. Začal modernizační proces, do českých zemí začaly pronikat myšlenky kapitalismu a industrializace. České dělnictvo se radikalizovalo, i ženy usilovaly o rovnoprávnost. Zvyšoval se zájem o vzdělávání, který se spojoval se snahou o obrodu a upevňování českého jazyka.

V této době vznikala celá řada vzdělávacích spolků a institucí. Osvětová činnost byla velmi různorodá, a proto by ji nebylo možno v rámci jedné diplomové práce obsáhnout. Z tohoto důvodu je tato práce zaměřena pouze na činnost některých vzdělávacích institucí, které byly založeny významnými politickými stranami a k nimž bylo zároveň možno shromáždit alespoň některé potřebné dokumenty.

Cílem této diplomové práce je popsat a analyzovat účel vzniku, organizační strukturu, činnost a přínos významných spolkových lidovýchovných institucí založených politickými stranami v českých zemích koncem 19. století a na začátku 20. století. Práce je zaměřena na výzkum činnosti Dělnické akademie založené sociálně demokratickou stranou, Ústřední školy dělnické založené Československou stranou socialistickou a Svobodného učení selského strany agrární. Zabývá se rovněž analýzou činnosti jejich zastřešující instituce - Svazu osvětového, později transformovaného na Masarykův lidovýchovný ústav. Uvedená tématica není dosud uceleně a souhrnně nikde zpracována. Existují pouze útržkovité nebo regionální informace ať již v primárních či sekundárních dokumentech. Jedná se o zajímavý a nedostatečně zmapovaný problém. Práce vychází z analýzy odborné literatury, která byla autorovi inspirací. Primárními dokumenty (vytvořené přímými svědky událostí) byly publikace autorů Tomáše Trnky, Inocenta Arnošta Bláhy, Antonína Rambouska a Antonína Matuly. Významnými sekundárními dokumenty (vznikly pomocí primárních dokumentů) byly hlavně publikace Kamila Škody, ale i Jiřího Pokorného nebo Zdeňka Jírového. Podobnou tematikou se zabývala ve své bakalářské a později i magisterské práci s názvem Analýza lidovýchovných spolkových aktivit v období Československé republiky Johana Rotkovská z FF UK v Praze, která se ale specializovala na analýzu ženského

osvětového hnutí, hnutí tělovýchovného a osvětovou činnost národních jednot. František Slezák z FF MU v Brně napsal diplomovou práci s názvem Veřejná osvětová služba v Protektorátu Čechy a Morava.

Uvedené téma bylo zvoleno proto, že autora zajímalo, zda a jak probíhalo vzdělávání dospělých v minulosti – v 1. polovině 20. století, kým bylo organizováno a které instituce byly „zastřešující“. Plánovanou metodou výzkumu byla obsahová analýza textů (dokumentů) – přístup kvalitativní. Výzkum hledal odpovědi na následující výzkumné otázky, které měly vést ke stanovenému cíli:

- Které politické strany zakládaly spolkové lidovýchovné instituce?
- Které vzdělávací instituce vznikly?
- Co bylo účelem vzniku těchto vzdělávacích institucí?
- Jaká byla činnost jednotlivých institucí?
- Která instituce byla zastřešující?
- Jaký byl přínos jednotlivých vzdělávacích institucí?

Práce je rozdělena celkem do pěti kapitol. První kapitola se zabývá problematikou vymezení základních pojmů v oblasti osvěty. Druhá kapitola je věnována lidové výchově, jejímu pojmu, problémům, prostředkům a složkám. Třetí kapitola obsahuje nástin vývoje lidové výchovy v českých zemích v období let 1848 – 1950 v kontextu hospodářského, politického a sociálního vývoje. Zabývá se lidovýchovnými zákony vydanými po vzniku samostatného Československa, typy lidového školství a významnými představiteli, kteří ovlivňovali výchovu a vzdělávání dospělých v českých zemích ve zmiňovaném období. Těžištěm práce je čtvrtá kapitola, která se po řadě zabývá analýzou studovaných lidovýchovných spolkových institucí, které zakládaly jednotlivé politické strany. Analýza je zaměřena na účel vzniku, organizační strukturu, činnost a přínos Dělnické akademie, Ústřední školy dělnické, Svobodného učení selského a Svazu osvětového, později přejmenovaného na Masarykův lidovýchovný ústav. Pátá kapitola je věnována celkové analýze lidovýchovné činnosti v českých zemích v první polovině 20. století. Vypracované analýzy jsou celkovým přínosem práce, protože nikým nebyly ještě komplexně zpracovány.

1 PROBLEMATIKA VYMEZENÍ POJMŮ V OBLASTI OSVĚTY

Při studiu historického vývoje osvětové činnosti je možno zaznamenat velkou terminologickou roztržitost a nejednotnost pojmů v této oblasti. Osvětová činnost byla ve svém vývoji označována různými termíny jako například osvěta, lidová výchova, lidovýchova, lidové vzdělání nebo osvětová práce.

Vývojově nejstarším je „osvěta“. Poprvé byl použit J. Kollárem v době národního obrození. Souvisí se vzděláváním všech vrstev obyvatelstva. Byl používán v průběhu celého 19. století až do 20. století. Osvěta kladla důraz především na rozumovou stránku osobnosti, ale nedoceňovala stránku citovou a mravní. To je typický znak osvícenství. Také v Ottově slovníku naučném je osvěta chápána jako „*svobodné užívání rozumu proti dogmatům*.“¹ Pomáhala lidem, kteří neměli z nejrůznějších důvodů možnost se vzdělávat. Šířili ji vlastenečtí kněží a učitelé – buditelé, ale i divadelní a hudební spolky a knihovny. V českých zemích se termín osvěta používal především v době národního obrození.²

F. Kozel, významný český osvětový pracovník, rozlišoval osvětu v širším a užším slova smyslu. „*Osvěta v širším smyslu je šíření kultury a zvyšování kulturnosti lidí všemi kulturními prostředky (tiskem, divadlem, filmem, rozhlasem, televizí, knihou apod.). Osvěta v užším slova smyslu čili osvětová práce je zájmovou kulturní činností pracujících mas, která má přispívat k nejúspěšnějšímu plnění společenských úkolů tím, že šíří kulturu takovým způsobem a takovými prostředky, že pokud možno nejvíce dbá konkrétních zvláštností společenského prostředí, skupin obyvatelstva i jednotlivců*“.³

T. G. Masaryk ve své filozofické práci O pokroku, vývoji a osvětě zdůraznil, že „*vzdělanost nebo osvěta v nejširším slova smyslu značí soubor vědění, víry, mravnosti, mravů, umění, zákonů a vůbec všech vlastností a zvyků, které se v člověku žijícím ve*

¹ *Ottův slovník naučný*. 18. díl. Navary - Oživnutí. Praha: J. Otto, 1902, s. 957.

² BENEŠ, M. *Andragogika*. 2.vyd. Praha: Grada, 2014, s. 29. ISBN 978-80-247-9459-4.

³ KOZEL, F. In: ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin české osvěty*. Praha: Orbis, 1968, s. 88.

společnosti vyvinuly.“⁴ Masaryk zde chápe osvětu v širším slova smyslu. Později byl tento pojem zúžen na pojem lidové výchovy. Masaryk ho ale nikdy nepoužil.⁵

Průcha a Veteška uvádějí, že „osvěta jsou veškeré výchovné a vzdělávací mimoškolní aktivity zaměřené na celou populaci. Cílem je podněcovat a zvyšovat kulturní a vzdělanostní úroveň všech vrstev obyvatelstva.“⁶

Podle Palána „osvěta je tradiční pojem pro mimoškolní soustavu činností, institucí a prostředků, jejichž cílem je výchova a vzdělávání širokých vrstev obyvatelstva a jejich podněcování ke kulturním aktivitám“.⁷

Z uvedeného je patrné, že pojem osvěta byl většinou chápán jako činnost nejrůznějších osvětových zařízení. Někdy se jí ale rozuměl i dosažený výsledek osvětové práce nebo také organizační, materiální a technické předpoklady pro osvětovou činnost, například zařízení k realizaci osvěty.⁸

Termín osvěta byl později nahrazován termíny jinými jako například „lidové vzdělávání“ nebo „lidová výchova“ a „lidovévýchova“. Pojem „lidová výchova“ byl používán hlavně v období vlády buržoazie, kdy se na lidovou výchovu hledělo jako na péči o vzdělání lidu. Pojmem lid se rozuměla vrstva společnosti, které chybělo všeobecné vzdělání. „Buržoazii nešlo o to dát této vrstvě hlubší a soustavnější vzdělání, ale pouze vzdělání útržkovité, které by odvádělo od třídních zájmů“.⁹ Buržoazie neměla zájem na tom, aby poskytovala této vrstvě takové vzdělání, které by mělo vliv na její třídní uvědomění.

Uvažovalo se také o termínech „výchova dospělých“, „výchova národní“ nebo „výchova mimoškolní“.¹⁰ Výraz „výchova dospělých“ byl podle Trnky nevhodný vzhledem k tomu, že vymezoval rozsah lidové výchovy úzce, jen na dospělé

⁴ MASARYK, T. G. In: TRNKA, T. *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace*. Ostrava: Profil, 1970, s. 83.

⁵ TRNKA, T. *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace*. Ostrava: Profil, 1970, s. 48.

⁶ PRŮCHA, J. a J. VETEŠKA. *Andragogický slovník*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 202. ISBN 978-247-4748-4.

⁷ PALÁN, Z. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Praha: DAHA, 1977, s. 80. ISBN 80-902232-1-4.

⁸ ŠKODA, K. a P. PAŠKA. *Dejiny osvety v Československu 1918 – 1975*. Bratislava: Obzor, 1977, s. 9.

⁹ Tamtéž, s. 7.

¹⁰ TRNKA, T. *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace*. Ostrava: Profil, 1970, s. 48.

a vylučoval mimoškolní výchovu mládeže a dorostu.¹¹ Ze stejného důvodu byl proti tomuto termínu i A. Matula. Podle něho také nejde jen o dospělé, ale hlavně o dorost mezi 14. – 21. rokem věku.¹²

Podle Trnky „*výchova mimoškolní je zase termín příliš široký, protože do lidové výchovy nepatří například výchova církevní, stranická nebo vojenská. Termín výchova národní je naopak termín příliš úzký, i když chápeme národní výchovu jako výchovu národa vůbec nebo jako zvláštní druh výchovy*“.¹³

Nejlepší podle Trnky byl termín lidová výchova nebo lidovýchova. „*Lidová výchova je částí výchovy vůbec a tudíž teorie lidové výchovy z tohoto hlediska je částí teorie výchovy, je částí obecné pedagogiky*“.¹⁴ Trnka zdůrazňuje, že lidová výchova se nesmí „*...redukovat pouze na činnost vzdělávací nebo pouze mravně výchovnou, nebo pouze na praktickou životní, nýbrž na celý růst člověka*“.¹⁴

Termín „lidovýchova“ se běžně užíval až do roku 1951. K. Škoda definoval lidovýchovu v období lidové demokracie jako „*cílevědomou, plánovitě prováděnou výchovnou činnost našeho lidu k aktivní účasti na výstavbě a ochraně socialistické společnosti*“.¹⁵

Od počátku padesátých let 20. století se v českých zemích začal používat termín „*kulturně osvětová práce*“ nebo „*osvětová práce*“. Oba termíny se k nám rozšířily ze sovětské odborné literatury. P. Konečný charakterizoval podstatu osvětové práce takto: „*Osvětová práce je masově kulturně organizační činností. Kulturou osvětčuje, uvědomuje a vychovává masy lidu, ale zároveň také kulturu rozmnožuje, neboť probouzí, podporuje, organizuje a rozvíjí kulturní tvořivost lidu, a to technickou, vědeckou a uměleckou. Osvětová práce je proto také výrazem kulturní aktivity pracujícího lidu ...*“.¹⁶

¹¹ TRNKA, T. *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace*. Ostrava: Profil, 1970. s. 84-85.

¹² ŠKODA, K. a P. PAŠKA. *Dejiny osvety v Československu 1918-1975*. Bratislava: Obzor, 1977, s.117.

¹³ TRNKA, T. *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace*. Ostrava: Profil, 1970, s. 118.

¹⁴ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin české osvěty*. Praha: Orbis, 1968, s. 128.

¹⁵ Tamtéž, s. 89.

¹⁶ KONEČNÝ, P. *Osvětová práce v lidové demokracii*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 5.

V historii osvětové činnosti byla období, kdy se termíny osvěta, lidová výchova a lidovýchova používaly běžně vedle sebe, jindy byl používanější jeden z nich. Například v době obrozenecké se více používal termín osvěta, ale v první republice naopak termín lidová výchova nebo lidovýchova. Proto není možné tyto termíny jednoznačně definovat. O volném přístupu k užívání termínů, které označovaly osvětovou činnost, svědčí například dekret prezidenta republiky E. Beneše, č. 130/45, v němž se mluví o „osvětových radách“, o „osvětových inspektorech“, ale také o zřízení „státní lidovýchovné rady“. Mluví se také o „lidovýchovných pracovnících“, o školách a stolicích „lidové výchovy“ nebo o „lidových osvětových školách“.¹⁷

V šedesátých letech 20. století byly zmíněné termíny nahrazeny neutrálním termínem „vzdělávání dospělých“, který zahrnoval rovnocenně všeobecné, kulturní, odborné a občanské vzdělávání. Lidé se chtěli vzdělávat podle svých potřeb, představ a zájmů.¹⁸ Vzdělávání dospělých se definovalo jako „...*uspokojení subjektivních vzdělávacích (poznávacích, orientačních) potřeb jedinců, jako personální růst, často s doplňkem nutnosti zajistit integraci jednotlivce do společnosti.*“¹⁹

Vzhledem ke zmíněné terminologické nejednotnosti je tedy možné termíny osvěta, lidová výchova a lidovýchova od sebe významově neodlišovat. Tak je k jejich použití přistupováno i v této práci. Lidovýchova je zde pojata jako mimoškolní výchova, jejímž cílem je výchova a vzdělávání širokých vrstev obyvatelstva.

¹⁷ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin české osvěty*. Praha: Orbis, 1968, s. 9-10.

¹⁸ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014. s. 27. ISBN 978-80-247-9459-4.

¹⁹ Tamtéž, s. 28.

2 LIDOVÁ VÝCHOVA, JEJÍ PROBLÉMY, PROSTŘEDKY A SLOŽKY

Podle T. Trnky patří do oblasti lidové výchovy výchova člověka po všech jeho stránkách, tj. po stránce tělesné i duševní. Lidová výchova se opírala o svobodnou vůli člověka se vzdělávat. Měla sloužit lidem, kteří nemohli z různých příčin navštěvovat školu, i když měli na to schopnosti. Její chybou bylo, že se většinou omezovala na výchovu rozumovou, například na přednášky, na popularizaci vědění. Lidová výchova měla všestranně rozvíjet člověka, například i city a mravy člověka.²⁰

A. Rambousek zdůrazňoval, že *„úkolem lidové výchovy je zvýšiti povšechné vzdělávání a mravní úroveň všech příslušníků národa, pokud odrostli škole, ale jinak bez rozdílu stáří, pohlaví, společenského postavení i stupně vzdělání.“*²¹

Také J. Holmann *„lidovou výchovou rozuměl výchovu občanů po absolvování školního vzdělávání po celou dobu jejich života.“*²²

Trnka zdůrazňoval, že výchova ve škole, v rodině a výchova lidová se od sebe liší jednak objektem, který se vychovává, ale také metodami, které se ve výchově používají. Například úkolem výchovy školské je předávat žákovi základní vědomosti neboli školit ho. *„Školení končí tam, kde začíná žákova samostatnost, životní sebeuplatnění žákovo; škola končí výchovou k samostatnosti, ...cílem školní výchovy je výchova pro život, odevzdat žáky životu, aby se postavili na vlastní nohy. Zde začíná lidová výchova, opírajíc se o vlastní svobodnou vůli dále se vzdělávat, nalézt se plně a plně se tvořivě uplatnit ve spolupráci s ostatními lidmi.“*²³

²⁰ TRNKA, T. *Základy lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidový ústav (Svaz osvětový), 1934, s. 8-12.

²¹ RAMBOUSEK, A. *Snahy a směry naší lidové výchovy. Podrobná zpráva o jednání sedmého lidového sjezdu Svazu osvětového v Praze 1. – 3. 7. 1922*. Praha: Svaz osvětový, 1922, s. 123.

²² HOLMANN, J. *Vývoj právní úpravy osvěty v Československu 1918 – 1966*. Praha: Krajské osvětové středisko, 1968, s. 9.

²³ TRNKA, T. *Základy lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidový ústav (Svaz osvětový), 1934, s. 54.

Podle A. Matuly měla lidová výchova politický, státní a filozofický smysl. Vzděláním se lidé socializují. Člověk musí umět vést sebe, ale i obec, ve které žije a instituci, kde pracuje. Lidová výchova je nutná a stát se musí postarat, aby se rozvíjela. Musí vydávat zákony, které podpoří výchovu a vzdělávání všech občanů. Lidová výchova má být činností tvůrčí a ne pouhou popularizací vědy a umění. Předmětem lidové výchovy byli podle něho lidé odrostlí školet, celý národ, ale hlavně ti, kteří se živili manuální prací.²⁴

Matula zdůrazňoval, že „*lidová výchova, toť obrana slabých; jí dostává se lidem sociálně a duchovně slabým možnosti zlepšiti své mravní a sociální postavení výchovou a věděním. Lidová výchova uschopňuje člověka usuzovati, co v jeho prostředí jest nesprávného a uschopňuje starý svět nahradit novým.*“²⁵

Problémy lidové výchovy studoval I. A. Bláha. Zjišťoval, že se výchovy nedostává všem jedincům ve společnosti stejně. Byla exkluzivní, tj. vylučovala ze své působnosti celé vrstvy ve společnosti. Také byla částečná, nepůsobila na všechny stránky lidské osobnosti. Proto chtěl, aby úkolem lidové výchovy bylo „...*vychovat všechny dosud nevychované po všech jejich stránkách, učiniti výchovu inkluzivní, tj. aby se dotkla všech stránek lidského já*“.²⁶ Chtěl pro všechny lidi výchovu a kulturu, aby každý mohl pracovat podle svých schopností a možností, aby byl šťastný a radoval se ze života. Úkolem lidové výchovy by mělo být podle něho zlidštění lidu. Chtěl pro lidi vzdělání, aby uměli používat svůj rozum a neopakovali mechanicky myšlenky a názory druhých. Aby byla lidová výchova úspěšná, musí tu být pro ni určité předpoklady. Lidé musí mít o ni zájem, musí mít volný čas a místo pro ni. Musí tu být určité předpoklady správní a organizační. Velmi důležitým předpokladem je kvalifikovaný vychovatel, přístupný a chápavý.²⁷

Složkami a prostředky lidové výchovy se důkladně zabýval Trnka. Ten do složek lidové výchovy řadil „*výchovu tělesnou a rekreační, socializaci vzdělání, výchovu*

²⁴ MATULA, A. *Lidová výchova u nás*. Praha: Československé podniky tiskařské a nakladatelské, 1921, s. 3-8.

²⁵ Tamtéž, s. 10.

²⁶ BLÁHA, I. A. *Problémy lidové výchovy. Její pojem, úkoly a předpoklady*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1927, s. 26.

²⁷ Tamtéž, s. 83-86.

k vědě a vědou, výchovu sociální a politickou (občanskou), výchovu uměleckou, náboženskou a mravní“. ²⁸ Mezi prostředky lidové výchovy patřily: přednášky, přednáškové cykly, různé kurzy, četba publikací a časopisů, knih naučných a zábavných, ochotnické divadlo, hudba, zpěv, domácí dopisní vyučování, výtvarné umění, výstavy, muzejnictví, pamětní knihy, exkurze, diapozitiv, film, rozhlas, tělocvik, sport, lidové zábavy a lidové slavnosti. ²⁹ Nejčastějšími tématy lidovýchovných přednášek byly dějiny národní a světové, literatura národní a světová, cestopisy, občanská nauka, filozofie, sociologie, přírodní vědy, národní hospodářství, tělovýchova a sociální zdravotní věda, technika a zemědělství, tělesná výchova a jiné. ³⁰

²⁸ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. Praha: Karolinum, 1996, s. 128. ISBN 382-60-96.

²⁹ MATULA, A. *Lidová výchova v Československé republice*. Praha: Státní nakladatelství, 1928, s. 35.

³⁰ Tamtéž, s. 35-36.

3 NÁSTIN VÝVOJE LIDOVÉ VÝCHOVY V ČESKÝCH ZEMÍCH V OBDOBÍ LET 1848 – 1950 V KONTEXTU S VÝVOJEM HOSPODÁŘSKÝM, POLITICKÝM A SOCIÁLNÍM

V období let 1848 – 1914 patřily české země do habsburské monarchie. Začal sem ze západní Evropy pronikat kapitalismus a industrializace. Vznikaly změny v oblasti politické, ekonomické, sociální a kulturní. Dělnictvo se radikalizovalo. Docházelo k emancipaci dělníků, rolníků, měšťanů i žen.³¹ České země se začaly dynamicky rozvíjet. Vyvíjela se i osvěta. Vznikala různá lidovýchovná uskupení, rozvíjela se spolková činnost. Spolky plnily funkci vzdělávací, zábavnou, emancipační i sociální, angažovaly se v kulturní oblasti.

T. Trnka rozdělil vývoj lidové výchovy v českých zemích do čtyř období:

- „Přímá činnost výchovná.
- *Organizovaná péče o lidovou výchovu.*
- *Zákonné normování lidové výchovy.*
- *Studium lidové výchovy.*“³²

V prvním období, tj. přibližně do konce 19. století, popisuje Trnka výchovu jako součást sociálního hnutí. České země byly v této době součástí Rakousko-Uherska. V tomto období vznikala a postupně se rozvíjela spolková činnost v oblasti hospodářské, politické a sociální, ale i literární, tělovýchovné, pěvecké, hudební, ženské, divadelní a jiné. Vznikaly knihovny, čítárny, muzea, měšťanské besedy, pěvecké výtvarné spolky. Rozvíjely se také studentské spolky a učitelské jednoty. V roce 1862 vznikla tělovýchovná jednota Sokol a roku 1863 Měšťanská beseda. Rozvíjelo se dělnické hnutí a vznikaly dělnické vzdělávací spolky. Pořádaly se přednášky s nejrůznější tematikou.³³

³¹ URBAN, O. *Česká společnost 1848- 1918*. Praha: Svoboda, 1982, s. 15.

³² TRNKA, T. *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace*. Ostrava: Profil, 1970, s. 84-85.

³³ Tamtéž, s. 202-203.

Spolková činnost zaujímala v habsburské monarchii v 2. polovině 19. století důležité místo. Rozvíjela se po stránce kvalitativní i kvantitativní. Vznikaly místní a okresní osvětové sítě, ale úřady rozhodovaly o tom, které spolky budou povoleny. Spolková činnost byla kontrolována státem. Byla dobrovolná a amatérská, nesoustavná a roztržštěná. Vycházela ale z potřeb a nadšení lidu.³⁴

Spolkovou lidovými výchovnou práci ve stejné době jako Češi, zahájili Němci žijící v Čechách. Již v roce 1867 založil v Liberci továrník Franz Hermann vzdělávací spolek Iserthal a v roce 1886 dal podnět k založení Severočeského svazu pro šíření lidového vzdělávání. Postupně vznikaly i další německé osvětové instituce.³⁵

Toto první období podle Trnky končí vznikem Dělnické akademie roku 1896, vytvořením Ústřední školy dělnické a založením univerzitních extenzí roku 1898.

Postupně se ukazovalo, že bude nutno spojovat spolkovou činnost do větších celků pro lepší kontrolu a řízení práce. V roce 1880 vznikla Matice divadelní, ve které se spojili vědci, umělci, zpěváci a hudebníci. V roce 1889 vznikla Česká obec sokolská, která řídila práci tělovýchovnou. Také některé politické strany pochopily velký význam vzdělávání a začaly vytvářet vzdělávací ústředí.³⁶

Druhé období vývoje české lidové výchovy bylo Trnkou označeno jako období vzniku organizačních ústředí. Řekl: „vznikají organizační ústředí, která se stávají nejen ústředím určitého okruhu stejnoznačných osvětových snah, nýbrž i pečovatelskými institucemi, které si berou za úkol programově organizovat lidovou výchovu“.³⁷ Činnost spolků se centralizovala. Počátkem roku 1906 byl založen Svaz osvětový z podnětu Národní rady české. Bylo to lidovými výchovné ústředí pro celý národ. Členy byly hlavní české vzdělávací spolky, ale i některá města a okresy. Byla to nepolitická organizace, která však měla sloužit příslušníkům všech politických stran. Zastřežovala všechny české lidovými výchovné instituce. Svaz osvětový organizoval hodně přednášek, hlavně v lidových školách. Například počet jeho přednášek v období let 1906 – 1918 byl asi

³⁴ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin české osvěty*. Praha: Orbis, 1968, s. 63-64.

³⁵ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 141. ISBN 80-246-0508-2.

³⁶ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin české osvěty*. Praha: Orbis, 1968, s. 63.

³⁷ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA: *Masarykův lidovými výchovný ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj 1906-1926*. Praha: Masarykův lidovými výchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 7.

10 000, posluchačů kolem 1,5 milionu. Organizoval také různé kurzy, například jazykové a národohospodářské.³⁸

Třetí období vývoje lidové výchovy Trnka označil jako Zákonné normování lidové výchovy. Roku 1918 vzniklo samostatné Československo, suverénní stát. Bylo nutné chránit demokracii, veřejný pořádek a státní suverenitu. Občané museli mít odpovídající vzdělání. Úkolem osvěty tedy bylo vychovat takové jedince, kteří budou rozumět úloze státu. Na rozdíl od dob Rakouska-Uherska se mělo dostat vzdělání všem občanům bez ohledu na národnost a pohlaví. O osvětu se začal starat stát.³⁹

Hned v roce 1919 stát vydal dva důležité lidovýchovné zákony. První se týkal kurzů občanské výchovy a druhý knihovnictví. V roce 1920 byl vydán třetí lidovýchovný zákon, zákon o pamětních knihách obecních (kronikách). Na provádění všech zákonů dohlíželo lidovýchovné oddělení ministerstva školství a národní osvěty. Zákony byly doplněny velkým počtem výnosů a nařízení. Například „*výnosy o lidových naukoběžích mateřského jazyka na Slovensku z roku 1920, o bezplatných kurzech pro nezaměstnané z roku 1923, o vzdělávacích kurzech pro ženy z roku 1924 nebo o vyšších školách lidových podporovaných státem z roku 1926.*“⁴⁰

Lidovýchova se v období první republiky, tj. v letech 1918 – 1938, vyvíjela po dvou liniích. Vytvořila se dvojkolejnost osvětového působení. Jednu linii představovaly spolky, pro které byla charakteristická spontánnost a dobrovolnost. Chyběly ale finanční prostředky a lidovýchovní pracovníci. Lidé se mohli svobodně rozhodnout, do kterého spolku vstoupí. Většina spolků navázala na předválečné zkušenosti. Druhá linie byla státní. Blížila se školskému systému. Místo všeobecného zaměření převládala zde občanská výchova. Stát rozhodoval, jakým způsobem bude na občany působit. Využíval příkazy a zákazy. Účast občanů na státní osvětě byla povinná. Hrozilo nebezpečí politické indoktrinace.⁴¹ Lidová výchova se profesionalizovala. Na lidovýchovné pracovníky se kladly větší nároky. Ti se museli vzdělávat. Knihovníci mohli

³⁸ CHALOUPKA, A., RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Pohledy do naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 56.

³⁹ BLÁHA, I. A. *Problémy lidové výchovy. Její pojem, úkoly a předpoklady*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1927, s. 47.

⁴⁰ MATULA, A. *Lidová výchova v Československé republice*. Praha: Státní nakladatelství, 1928, s. 43.

⁴¹ TRNKA, T. *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace*. Ostrava: Profil, 1970, s. 208-209.

navštěvovat roční Státní knihovnickou školu založenou v Praze roku 1920 nebo mohli navštěvovat třítydenní nebo krátkodobé knihovnické kurzy. Uvažovalo se i o zřízení kateder lidové výchovy na vysokých školách.⁴²

Buržoazie, která se dostala k moci, podporovala lidi, kteří s ní spolupracovali. O jejím vztahu k lidové výchově svědčí to, že rozpočtové částky na osvětu byly daleko menší než rozpočtové částky na náboženský kult. Tak například v roce 1924 šla na osvětu jen patnáctina toho co na náboženský kult. Stát osvětě nepřál.⁴³

Prostředky lidové výchovy v první republice byly stejné jako za Rakouska-Uherska. Nejvíce se využívaly přednášky a knihy. Rozvíjelo se i divadlo, zpěv, hudba, výstavy, exkurze, pamětní knihy, film a rozhlas.⁴⁴ Ve 20. letech 20. století se dostal také film do služeb osvěty. Někteří pedagogové sledovali jeho využití se zájmem a nadšením, jiní s obavami. Někteří viděli ve filmu „*vynález zkázy*“, jiní ho hodnotili kladně. Nakonec se dohodli na kompromisu, že „*proti biografu špatnému je jediná účinná zbraň – biograf dobrý. Je nutno vymanit film z čistě obchodních zájmů a zapojit ho do služeb osvěty. Peníze nemají být účelem, kultura nesmí být dojnou krávou*“.⁴⁵

Posledním vývojovým obdobím lidovýchovy bylo Studium lidové výchovy. Šlo o období, kdy bylo zřejmé, že je nutno vzdělávat osvětové pracovníky tak, aby se z nich stali profesionálové, odborníci. Šlo o zvědečtění a vybudování teorie výchovy. Bylo nutno vybudovat didaktiku lidové výchovy. Tuto myšlenku podpořil T. G. Masaryk a pomohl vybudovat lidovýchovný ústav. Ten vznikl roku 1925 transformací Svazu osvětového na Masarykův lidovýchovný ústav za účasti Dělnické akademie.⁴⁶ Mezi přední pracovníky tohoto ústavu patřili Masaryk, Trnka a jiní. Ústav se stal místem spolupráce všech hlavních lidovýchovných ústředí. Jednalo se i s vysokoškolskými extenzemi, ale ty měly na poslání lidovýchovného ústavu odlišný názor a kromě toho chtěly zaujmout vedoucí postavení. Proto se kmenovými členy ústavu nestaly.⁴⁷

⁴² MATULA, A. *Lidová výchova v Československé republice*. Praha: Státní nakladatelství, 1928, s. 40.

⁴³ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin české osvěty*. Praha: Orbis, 1968, s. 26.

⁴⁴ MATULA, A. *Lidová výchova v Československé republice*. Praha: Státní nakladatelství, 1928, s. 52-53.

⁴⁵ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003. s. 22. ISBN 80-246-0508-2.

⁴⁶ TRNKA, T. *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace*. Ostrava: 1970, s. 209-210.

⁴⁷ Tamtéž, s. 212.

Sít' osvětových institucí se stále rozvíjela. „V roce 1927 existovalo již 555 okresních osvětových sborů a 10 893 místních osvětových komisí, které uspořádaly v tomto roce více než 51 000 nejrůznějších přednášek, kurzů a dalších kulturních akcí. Mimo to existovaly ještě lidové školy, které také pořádaly kurzy nejrůznějších druhů.“⁴⁸

V období hospodářské krize (1929 – 1933) se státní osvětová péče zaměřila hlavně na kurzy pro nezaměstnané. Jejich úkolem bylo vhodným způsobem poskytnout nezaměstnaným možnost se vzdělávat. Kurzy byly povinné pro všechny osoby, které dostávaly státní podporu v nezaměstnanosti. „Stát byl veden snahou otupit vzrůstající třídní boj.“⁴⁹ Podobné názory měl také A. Matula, přední pracovník lidovýchovného oddělení ministerstva školství a národní osvěty. I on se obával bolševizmu a třídních bojů. Jeho názory vystihuje věta: „Zmizí snad bída navždy, když se rozdělí statky selské mezi bezzemky, kteří nikdy na půdě nepracovali, když nepřilnuli k půdě ani vesnici?“⁵⁰ Matula byl agrárník a nábožensky založený.

Před první světovou válkou byla osvětová činnost financována ze členských příspěvků, různých sbírek a darů. Příspěvky od státu byly zanedbatelné. Po vzniku Československé republiky státní příspěvky rostly, ale na počátku 30. let finanční podpora státu vlivem hospodářské krize klesala. „V roce 1919 činily výdaje na lidovýchovu 418 000 korun, v roce 1920 už šlo o částku 2 504 088 korun, v roce 1926 již dotace státu činily 4 055 000 korun. Od roku 1931 výdaje na lidovýchovu klesaly. V letech 1931 – 1933 se částka snížila z šesti milionů na 1,6 milionu korun. Na této hladině se přibližně udržela až do roku 1938, kdy se před druhou světovou válkou zvýšily státní dotace na 4 666 300 korun, což souviselo se zaváděním branné výchovy.“⁵¹

V druhé polovině 30. let šlo československému státu o život, chtělo jej zničit nacistické Německo. Vzniklo hnutí na obranu republiky. Po září 1938 se Československo měnilo. Kultura a osvěta se měly vzdálit demokracii. V březnu 1939

⁴⁸ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 128. ISBN 80-7068-198-5.

⁴⁹ ŠKODA, K a P. PAŠKA. *Dejiny osvety v Československu 1918 – 1975*. Bratislava: Obzor, 1977, s. 111.

⁵⁰ Tamtéž, s. 113.

⁵¹ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. Praha: Karolinum, 1996, s. 52. ISBN 382-60-96.

vznikl Protektorát Čechy a Morava, první fáze včlenění českých zemí do Německé říše. Měla se znemožnit výchova inteligence, zavíraly se vysoké školy. Výchova měla prosazovat „říšskou myšlenku“. Přizpůsobovalo se školství, umlčovali se kulturní tvůrci, mizely české časopisy, zakazovaly se vzdělávací spolky včetně Sokola. V květnu 1943 byla zřízena organizace veřejné osvětové služby. To byl pomocný orgán ministerstva školství a národní osvěty. Zákon o organizaci lidových kurzů občanské výchovy a ostatní „odporující“ předpisy byly zrušeny. Zfašizovaná organizace osvěty měla sloužit okupantům jako nástroj fašistické ideologie a germanizace k dalšímu porobení českého lidu.⁵² V čele protektorátního dohledu nad školstvím a osvětou stál ministr kolaborant Emanuel Moravec. „Výchovu“ zaměřoval k usnadnění germanizačních záměrů v českých zemích. V letech 1938 – 1945 byl tedy silně narušen systém kulturně – osvětové činnosti, vybudovaný za první republiky.

V květnu 1945 bylo Německo poraženo. V Československé republice proběhla národní a demokratická revoluce. Začaly se budovat základy nového lidově demokratického státu. Plnil se program nové vlády Národní fronty Čechů a Slováků, tzv. Košický vládní program. V něm bylo uvedeno: „*Bude provedena důsledná demokratizace a to umožní co nejširším vrstvám přístup do škol a k jiným pramenům vzdělání a kultury,...*“⁵³ Na toto usnesení navázal také v roce 1945 dekret prezidenta republiky E. Beneše O státní péči osvětové, č. 130/45 Sb., z 26.10.1945.⁵⁴ Zde se nehovořilo o lidové výchově založené na dobrovolnosti organizátorů i účastníků, ale o státem řízené a organizované „*státně politické a kulturní výchově lidu.*“⁵⁵ Činnost

⁵² HOLMANN, J. *Vývoj právní úpravy osvěty v Československu 1918-1966*. Praha: Krajské osvětové středisko, 1968, s. 82.

⁵³ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 18-19. ISBN 80-7068-198-5.

⁵⁴ *Zákon č. 130 ze dne 26. října 1945, dekret prezidenta republiky o státní péči osvětové*. In: Sbirka zákonů a nařízení státu Československého [online]. 1945. [cit. 2019-09-17]. Dostupné z: http://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/37911/BPPR_2010_1_0_145_178_0_92296.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

⁵⁵ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 112. ISBN 80-7068-198-5.

bývalých osvětových sborů se převáděla na osvětové rady, které byly výkonnými orgány národních výborů.

Po převratu v roce 1948 se zdůrazňovalo, že osvěta nesmí být nadstranická, ale musí vycházet z vědeckého světového názoru tj. z marxismu-leninismu. Osvětu nemají řídit nějaké nezávislé osvětové sbory lidovýchovných pracovníků, ale národní výbory a jejich osvětové rady, jejichž složení určovaly od roku 1948 místně příslušné orgány Komunistické strany Československa (KSČ).

Základní směrnici pro další osvětovou práci stanovil sjezd kulturních a osvětových pracovníků v Soběslavi dne 30. 8. 1950. Ministr Václav Kopecký představil zde svůj tzv. Soběslavský plán, kde nastínil úkoly další osvětové práce: „*nové pojetí práce vyžaduje nové organizační formy a nové řízení, ...k těmto úkolům je zapotřebí politicky uvědomělých pracovníků z řad dělníků...osvěta se stává především prací politickou pod vedením KSČ.*“⁵⁶

3.1 Lidovýchovné zákony

Po rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku samostatného československého státu se moci ujala česká buržoazie. Mezi dělnictvem a buržoazií nastal boj, ve kterém zvítězila buržoazie pomocí zrady pravice sociální demokracie. Buržoazie měla zájem na výchově lidu, ale podle svých představ. Stát vydal lidovýchovné zákony. Kromě legislativy byla třeba i osvěta. Byly zavedeny povinné lidovýchovné kurzy, které měly dát občanům potřebnou kvalifikaci pro výkon veřejných funkcí, aby byli připraveni na život v demokratické republice. Stát převzal péči o výchovu lidu do svých rukou. Lidovýchova se začala dělit na státní (veřejnou) a na spolkovou.⁵⁷

⁵⁶ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 120-121. ISBN 80-7068-198-5.

⁵⁷ ŠKODA, K. a P. PAŠKA. *Dejiny osvety v Československu 1918-1975*. Bratislava: Obzor, 1977, s. 147.

První lidovýchovný zákon číslo 67/1919 Sb., o organizaci lidových kurzů občanské výchovy vyšel 7. února 1919.⁵⁸ Byl základem organizace lidové výchovy. Kromě něho byla vydána řada doplňujících opatření a zvláštních nařízení, která se týkala například situace na Slovensku a národních menšin.⁵⁹ Zákonem se nařizovala povinnost v celém československém státě pořádat kurzy občanské výchovy ve všech obcích. Občané v nich měli možnost získat odborný výklad o funkcích a správě státu, o právech a povinnostech občana v demokratickém státě. Úkolem kurzů bylo vychovávat občany a vzdělávat je politicky. Kurzy měly být apolitické, ale v praxi to nebylo realizováno, protože ministerstvo školství a národní osvěty státní podporu přidělovalo přednostně těm organizacím, které ho v rámci kurzů informovaly i o programech politických stran.⁶⁰

Organizací kurzů občanské výchovy byli pověřeni *osvětoví referenti*, kteří byli jmenováni přímo ministerstvem školství a národní osvěty pro určitý obvod a sídlo jejich působení. Byli pomocnými a dozorčími orgány státní osvětové služby. V každém tehdejší soudním okrese se zřizovaly *okresní osvětové sbory*. Jejich úkolem bylo pořádat kurzy občanské výchovy. Nejnižší instancí byly *místní osvětové komise*, které se zřizovaly v každé obci. Města nad 10 000 obyvatel si mohla zřídit jeden nebo více *městských osvětových sborů*. Pro organizaci kurzů byla využívána dosavadní síť osvětových organizací. Kde dosud nebyla osvětová sdružení, vytvářely se nové osvětové orgány. Konkrétní provádění lidové výchovy prováděly okresní osvětové sbory a místní osvětové komise. Stát dělal jen dozor. Tíhu financování lidové výchovy nesla města a obce. Stát přispíval jen subvencemi. Obce měly zajistit vhodnou místnost pro kurzy, ale nesměl to být hostinec.⁶¹ Zákon o organizaci kurzů občanské výchovy

⁵⁸ *Zákon č. 67 ze dne 7. února 1919 o organizaci lidových kurzů občanské výchovy*. In: Sbírká zákonů a nařízení státu Československého [online]. [cit. 2019-09-17]. Dostupné z: <http://www.beck-online.cz/bo/dchapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4v6nrxfuya>

⁵⁹ CALÁBEK, L. *Administrativní příručka pro lidovýchovné pracovníky a knihovníky*. 2. vyd. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1928, s. 16-21.

⁶⁰ HOLMANN, J. *Vývoj právní úpravy osvěty v Československu*. Praha: Krajské osvětové středisko, 1968, s. 16-17.

⁶¹ RAMBOUSEK, A. *Snahy a směry naší lidové výchovy. Podrobná zpráva o jednání sedmého lidovýchovného sjezdu osvětového v Praze 1. – 3. července 1922*. Praha: Svaz osvětový, 1922, s. 14-16.

nezapomněl na národnostní menšiny. V obcích, kde žilo více než 200 obyvatel jiné než československé národnosti, vznikaly speciální osvětové komise. „V roce 1927 bylo na území Československé republiky 6 583 českých, 2 246 německých, 1 694 slovenských, 280 podkarpatských, 59 polských a 29 maďarských místních osvětových komisí a 293 českých, 71 německých, 71 slovenských, 14 podkarpatských, 5 polských a jeden maďarský okresní osvětový sbor. Uskutečnilo se celkem 126 150 kulturních akcí.“⁶²

Aby lidovýchovná činnost byla prováděna jednotně, vytvářela se tzv. *ústředí* okresních osvětových sborů. Jejich úkolem bylo regulovat a zaznamenávat veškeré osvětové činnosti. Od roku 1925 se stal osvětových ústředím Masarykův lidovýchovný ústav, který působil v celé Československé republice.⁶³

V kurzech občanské výchovy se ztrácel obecně vzdělávací důraz. Zákon nepřinesl očekávané výsledky. Původní spolky byly hodnoceny lépe, jako pružnější a efektivnější než kurzy občanské výchovy.⁶⁴ Pro lidovýchovnou činnost bylo nutné vychovat inteligenci, odborné vzdělavatele. Bylo rozhodnuto, že se bude lidová výchova vyučovat na učitelských ústavech a v nejvyšší třídě střední školy.⁶⁵

*Druhým důležitým lidovýchovným zákonem byl zákon číslo 430/1919 Sb., o veřejných knihovnách obecních ze dne 22. července 1919.*⁶⁶ Jím se nařizovalo, aby byla na doplnění a prohloubení vzdělanosti všech vrstev obyvatelstva zřízena v každé obci s více než 2000 obyvateli veřejná knihovna s četbou vzdělávací, naučnou i zábavnou. V takové obci působila knihovní rada. Knihy půjčoval knihovník. Dozor nad

⁶² POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, ISBN 80-246-0508-2.

⁶³ HOLMANN, J. *Vývoj právní úpravy v Československu*. Praha: Krajské osvětové středisko, 1968, s. 14-15.

⁶⁴ RAMBOUSEK, A. *Snahy a směry naší lidové výchovy. Podrobná zpráva o jednání sedmého lidovýchovného sjezdu osvětového v Praze 1. – 3. července 1922*. Praha: Svaz osvětový, 1922, s. 15-17.

⁶⁵ MATULA, A. *Lidová výchova u nás*. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavatelské, 1921, s. 14.

⁶⁶ *Zákon č. 430 ze dne 22. července 1919 o veřejných knihovnách obecních*. In: Sbírká zákonů a nařízení státu Československého [online]. [cit. 2019-09-17]. Dostupné z: http://ipk.nkp.cz/docs/legislativa/KnohovniZakon_1919.doc.

veřejnými knihovnami vykonávali do 2000 obyvatel *okrskoví knihovničtí dozorcí*, v obcích nad 2000 obyvatel *státní knihovničtí instruktoři*.⁶⁷

Základem povinných veřejných obecních knihoven se staly místní spolky z dob rakousko-uherské monarchie. Knihovny byly spravovány a financovány obcemi. Stát na knihovny poskytoval pouze určité subvence. Dohled nad knihovnami mělo ministerstvo školství a národní osvěty. „*V období let 1920 až 1927 se české obecní knihovny rozrostly z počtu 2 885 na 8 527 a počet svazků stoupl z 1,3 milionu na 3,6 milionu knih*“.⁶⁸ Také tento druhý lidovýchovný zákon zohledňoval národnostní menšiny. „*V obcích, kde žilo alespoň 400 příslušníků národnostní menšiny, vznikaly menšinové knihovny nebo speciální oddělení všeobecné knihovny pro menšiny*“.⁶⁹ Knihy se půjčovaly zdarma, v obcích s více než 10 000 obyvateli denně. Knihovna nesměla být umístěna v soukromém bytě, ani v hostinci, ale ve zvláštních místnostech. Musela v ní být i čítárna a příruční knihovna se Sbírkou zákonů a nařízení, slovníky a atlasy. Musely být zřizovány i čítárny pro mládež do šestnácti let a hudební oddělení. Zákonem byl stanoven i minimální počet publikací v knihovně a také jejich minimální přírůstky. Bylo stanoveno nutné vzdělání knihovníků a způsob dozoru nad veřejnými knihovnami.⁷⁰

Při budování knihoven nastávaly často problémy. Řada knih byla bezcenná, objevovaly se duplikáty. Některé knihy byly označeny jako škodlivé. Mnozí knihovníci byli nekompetentní.⁷¹ Bylo stanoveno, že spisy nemravného rázu (díla pornografická), krváky a detektivní povídky, které dráždí čtenářovu fantazii, pamflety a díla, která směřují proti republice, nesmějí být zařazena do veřejných knihoven. Ministerstvo

⁶⁷ MATULA, A. *Lidová výchova u nás*. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavatelské, 1921, s. 16.

⁶⁸ Tamtéž, s. 38.

⁶⁹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 217. ISBN 80-246-0508-2.

⁷⁰ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 81-82. ISBN 80-7068-198-5.

⁷¹ RAMBOUSEK, A. *Snahy a směry naší lidové kultury. Podrobná zpráva o jednání sedmého lidovýchovného sjezdu osvětového v Praze 1.-3. července 1922*. Praha: Svaz osvětový, 1922, s. 67.

školství a národní osvěty vydávalo seznamy vhodných knih pro knihovny a subvence dávalo knihovnám pouze v knihách, které byly v seznamu uvedeny.⁷²

*Třetí lidový zákon číslo 80/1920 Sb. o pamětních knihách obecních (kronikách) byl přijat 30. ledna 1920.*⁷³ Všem obcím v českých zemích bylo uloženo, aby do konce roku 1922 založily a svým nákladem vedly pamětní obecní knihu. Na zápisy v kronice dohlížela *letopisecká komise*. Ta mohla texty v kronice i měnit. Účelem kroniky bylo uchovat místní dějiny pro budoucí generace. Zápisy do kronik prováděli *kronikáři*, pro které se konaly kurzy.⁷⁴

Někdy se za *čtvrtý lidový zákon* považuje *zákon č. 75/1920 Sb., ze dne 29. ledna 1920, o organizaci hospodářských škol lidových pro mládež venkovskou.*⁷⁵

Úkolem těchto dvouletých škol bylo prohlubovat všeobecné vzdělání u venkovské mládeže, která ukončila povinnou školní docházku a připravit ji na praktický život. Školy hospodářské navštěvovala mládež obou pohlaví, starší 14 let. V zimě probíhalo na těchto školách vyučování teoretické, v létě praktické. Byly řízeny ministerstvem zemědělství.⁷⁶

Hlavní zásady lidových zákonů lze shrnout: „*Výchova lidu je zájmem veřejným. V každé politické obci působí osvětové instituce: místní osvětová komise, knihovní rada a letopisecká komise. Každá politická obec zřizuje a vede pamětní knihu obecní. V každém okrese pečuje o lidovou výchovu okresní osvětový sbor, složený*

⁷² HOLMANN, J. *Vývoj právní úpravy osvěty v Československu*. Praha: Krajské osvětové středisko, 1968, s. 41.

⁷³ *Zákon č. 80 ze dne 30. ledna 1920 o pamětních knihách obecních*. In: Sbírká zákonů a nařízení státu Československého 1920, č. 80, částka XVI [online]. [cit. 2019-09-17]. Dostupné z: <http://www.dauc.cz/dokument/?modul=pr&cislo=1660>.

⁷⁴ ŠKODA, K. a P. PAŠKA. *Dejiny osvěty v Československu 1918-1975*. Bratislava: Obzor, 1977, s. 67.

⁷⁵ *Zákon č. 75 ze dne 29. ledna 1920 o organizaci hospodářských škol lidových*. In: Sbírká zákonů a nařízení státu Československého [online]. [cit. 2019-09-17]. Dostupné z: http://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/37911/BPPR_2010_1_0_145_178_0_92296.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

⁷⁶ MATULA, A. *Lidová výchova u nás*. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavatelské, 1921, s. 14.

z lidovýchovných pracovníků. V obcích nad 10 000 obyvatel spravuje knihovnu knihovník z povolání. Provádění lidovýchovných zákonů kontroluje lidovýchovné oddělení ministerstva školství a národní osvěty.“⁷⁷

3.2 Typy lidového školství

Mezi hlavní typy lidového školství po roce 1921 podle A. Matuly patřily:

- „Lidové školy.
- Vyšší lidové školy (tzv. lidové university).
- Večerní měšťanské školy.
- Večerní střední školy.
- Zemědělský kurz vzdělávací.
- Dělnická škola venkovská.
- Vzdělávací kurz pro policejní stráž.“⁷⁸

Velký význam v první republice měly také *univerzitní extenze* a *kurzy pro osvětové pracovníky*. Výchovou a vzděláváním se zabývaly i politické strany.

Matula: „*lidovou školou jest rozuměti volný kurz nebo kurzy všeobecně vzdělávací i odborné, z nichž každý věnuje svému předmětu souvislou řadu hodin vyučovacích.*“⁷⁹

Lidové školy byly časově i látkově rozšířené kurzy přednáškové. Jejich počet rostl již od roku 1919. Děly se na školy večerní a internátní. Večerní školy byly trojího stupně: nižší školy lidové, lidové školy (střední) a vyšší lidové školy. *Nižší lidové školy* se zřizovaly ve větších venkovských obcích a v malých městech. Učební látka v nich odpovídala rozsahu učiva měšťanské školy. Jeden ročník trval většinou od počátku října do dubna a měl dva běhy: podzimní do konce prosince, zimní od začátku ledna. Výjimečně se vyučovalo po celý školní rok. *Lidová škola (střední lidová škola)*

⁷⁷ MATULA, A. *Lidová výchova u nás*. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavatelské, 1921, s. 29.

⁷⁸ Tamtéž, s. 28-30.

⁷⁹ Tamtéž, s. 22.

podávala učivo v širším rozsahu než nižší škola lidová. Blížila se úrovni střední školy. Vyučovali zde středoškolští profesoři a bývala zakládána v městech střední velikosti, kde byly střední školy. Jeden ročník trval většinou stejně dlouho jako na nižší lidové škole. *Vyšší lidová škola* byla nejvyšší institucí v soustavě lidové výchovy. Byla nazývána také *lidovou univerzitou* nebo *dělnickou vysokou školou* či *vysokou školou selskou*. Byla to škola třetího stupně. Přednášeli na ní středoškolští i vysokoškolští profesoři a vynikající praktici s pedagogickými schopnostmi. Internátní školy se zřizovaly jenom jako školy třetího stupně, tedy jako vyšší lidové školy, většinou pro venkovský (zemědělský) dorost. Tyto školy byly spojeny s internátem (domovem), ve kterém se posluchači nebo posluchačky společně stravovali a kde byli také společně ubytováni. Byly to většinou školy venkovské. Vyučovalo se po celý den a to v období od počátku října do konce března (tzv. zimní škola). Výjimečně se organizovaly tyto školy i o prázdninách, pro nezemědělské občany (tzv. letní školy).⁸⁰

Večerní a internátní vyšší lidové školy měly společný úkol: „*Udržovati občany a občanky odrostlé v duševní činnosti, podporovati rozvoj jejich duševních a mravních sil, poskytovat nadaným a snaživým jedincům přístup k doplňovacímu a pokračovacímu všeobecnému vzdělání a především dáti všem občanům co nejlepší výchovu občanskou z hlediska potřeb demokracie ...*“⁸¹

Hlavním prostředkem výchovy mělo být na lidové škole „*živé a barvitě slovo mluvené zpaměti, provázené názorem*“.⁸²

Podle zřizovatele se lidové školy dělily na státní a spolkové. Státní lidové školy byly zřizovány na základě zákona o kurzech občanské výchovy. Spolkové lidové školy byly zakládány jednotlivými spolky. Jejich cíle, prostředky a způsoby práce se řídily stanovami těchto spolků. I když počet státních lidových škol vzrůstal, stát o jejich zakládání nejevila velký zájem. Hodně se od sebe lišily, a proto ministerstvo školství a národní osvěty muselo v roce 1926 do tohoto stavu zasáhnout a vymezit rámec těchto

⁸⁰ HOLMANN, J. *Vývoj právní úpravy osvěty v Československu*. Praha: Krajské osvětové středisko, 1968, s. 25.

⁸¹ Tamtéž, s. 24.

⁸² Tamtéž, s. 26-27.

škol. Lidové školy spolkové byly většinou večerní. Patřily sem školy Dělnické akademie, školy Ústřední školy dělnické, školy a kurzy Svobodného učení selského.⁸³

Název lidové školy nebyl pokládán za nejvhodnější, protože slovo „lidová“ svádělo k představě, že je určena pro nejširší vrstvu národa – dělníky. Inteligence se jí vyhýbala. Slovo „škola“ zase vyvolávalo představu povinné školy obecné, střední nebo vysoké. Docházelo tedy k omylům. Škola lidová byla pro všechny vrstvy národa. Byla školou dobrovolnou, kde se více diskutovalo než přednášelo, kde učitelé byli spíše rádci. V lidové škole se nezkoušelo, ani nevydávalo vysvědčení. Byla v ní odstupňována práce přiměřeně schopnostem různých posluchačů.⁸⁴

V lidové škole se setkávali posluchači různých zájmů a různých vrstev. Setkávali se zde lidé studovaní s méně studovanými. Lidová škola zprostředkovávala vzdělání a vychovávala k občanství. Úkolem lidové školy nebylo posluchače překvapovat a udivovat, ale získat je pro práci a probudit v nich zájem o studium.⁸⁵

I. A. Bláha formuloval úkol lidových škol: „z nesmírných zásob a podkladů nabytého dosud vědeckého poznání vybrat to, co by člověka naplňovalo radostí ze života a co by mu pomáhalo krásně žít.“⁸⁶ Bláha se zde ztotožňuje s myšlenkami dánského Grundtviga. Všechno vědění má sloužit k tomu, „aby člověk rozuměl sobě, světu a přírodě, aby se radoval z toho a zlidšťováním sebe zlidšťoval i druhé.“⁸⁷ Podobně jako Bláha, tak i Matula vymezuje úkol vzdělávání na lidové škole: „neběží o pouhé šíření vědeckých poznatků, ale více o to: probuditi duše, hýbati dušemi, aby tvořily život, aby nikdo nebyl otrokem života, ale jeho pánem, aby lid nežil a nepracoval jako živočich pro nasycení, ošacení, ale aby uvědoměle chtěl zlepšovat podmínky života.“⁸⁸

⁸³ ŠKODA, K. a P. PAŠKA. *Dejiny osvety v Československu 1918-1975*. Bratislava: Obzor, 1977, s. 84-85.

⁸⁴ RAMBOUSEK, A. *Snahy a směry naší lidové kultury. Podrobná zpráva o jednání sedmého lidov ýchovného sjezdu osvětového v Praze 1.-3. července 1922*. Praha: Svaz osvětový, 1922, s. 124.

⁸⁵ PATZAK, V. *Lidové školy pro dospělé*. Praha: Státní nakladatelství, 1928, s. 6.

⁸⁶ BLÁHA, I. A. *Problémy lidové výchovy. Její pojem, úkoly a předpoklady*. Praha: Masarykův lidov ýchovný ústav (Svaz osvětový), 1927, s. 69.

⁸⁷ Tamtéž, s. 70.

⁸⁸ MATULA, A. In: PATZAK, V. *Lidové školy pro dospělé*. Praha: Státní nakladatelství, 1928, s. 6.

Lidové školy vznikaly z nadšení pracujícího lidu, který usiloval o rozšíření svého vzdělání. Převažovalo v nich všeobecné vzdělávání. Vznikaly z kurzů nejrůznějšího zaměření. K velkému rozvoji lidových škol došlo od roku 1926. Například Dělnická akademie vytvořila vlastní soustavu dobrovolného školství, jejímž vrcholem byla vyšší socialistická škola v Praze.⁸⁹

Jak již bylo výše uvedeno, vyšší lidové školy (lidové univerzity) byly buď večerní nebo internátní. Vyvinuly se z kurzů občanské výchovy. Koncem roku 1927 jich bylo 17 (5 internátních pro venkovský dorost, ostatní večerní městské). Mezi ně patřily například:

- „*Husova škola pro vyšší vzdělávání a národní výchovu (v Praze)*).
- *Lidová univerzita Husova (v Plzni)*.
- *Komenského vyšší lidová škola (v Hradci Králové)*.
- *Havlíčková vyšší lidová škola (v Jihlavě)*.
- *Vyšší socialistická škola (v Praze)*.
- *Svobodné učení selské (v Praze) a další*.“⁹⁰

Přednáškové cykly vyšších lidových škol byly podle nařízení ministerstva školství a národní osvěty zaměřeny ze dvou třetin na předměty všeobecně vzdělávací. Někde trpěly nedostatečnou vybaveností a získáváním pedagogických pracovníků. Mohl je navštěvovat dorost již od šestnácti let. Svou úrovní odpovídaly někdy školám měšťanským, jindy školám středním nebo i vysokým. Nemajetní posluchači nemuseli platit školné.⁹¹ Ve 30. letech 20. století došlo k ustálení sítě vyšších lidových škol. Bylo jich celkem 26. Podle ideového programu se dělily na *neutrální (občanské, národní)*, *zájmové (politické)* a *odborné*. Státní dotace na tyto školy klesly na pětinu.

Večerní měšťanská škola měla význam kulturní a sociální. Posluchači těchto škol si zvyšovali své vzdělání, ale zároveň si vytvářeli předpoklady pro zlepšení svého zaměstnání. Byly to školy dvouleté, vyučovalo se na nich 8 měsíců v roce, denně tři hodiny. Postupovalo se podle osnov řádné měšťanské školy.

⁸⁹ ŠKODA, K. *Příspěvky k dějinám pedagogiky dospělých*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 51. ISBN 80-7066-314-6.

⁹⁰ MATULA, A. *Lidová výchova v Československé republice*. Praha: Státní nakladatelství, 1928, s. 44-46.

⁹¹ ŠKODA, K. a P. PAŠKA *Dejiny osvety v Československu 1918-1975*. Bratislava: Obzor, 1977, s. 81.

Večerní střední škola měla obdobnou funkci jako večerní škola měšťanská. Byla pětiletá. Týdně se vyučovalo 18 hodin. Nezkoušelo se na známky, vysvědčení se nevydávalo. Všechny zkoušky, i maturitní, vykonávali posluchači jako externisté na některé z řádných středních škol.⁹²

V roce 1898 vznikly *univerzitní extenze*. Konaly významnou přednáškovou činnost. Nejdříve vznikly samostatně činné extenze: pražská, brněnská a bratislavská. Později se spojily ve společnou extenzi s názvem *Extenze československých vysokých škol v Československé republice*. Přednášeli zde profesori z pražských vysokých škol. Přednášky se týkaly většinou oborů: sociologie, dějin, tělovýchovy, zeměpisu a národního hospodářství.⁹³ Také Němci v Čechách začali organizovat populárně vědecké přednášky přibližně ve stejnou dobu jako Češi. Od roku 1895 začali pravidelně konat přednášky z medicíny, přírodních věd, dějin filozofie a dějin literatury. Těžiště této činnosti bylo ale spíše mimo Prahu, na příklad v Mostě. Později se této přednáškové činnosti ujala pražská německá univerzita.⁹⁴

Pro osvětové pracovníky se pořádaly většinou jednodenní kurzy, které organizovaly buď spolky nebo osvětové sbory. Někdy se konaly i několikadenní prázdninové kurzy nebo osvětové sjezdy. V kurzech se přednášelo denně pět hodin, pak byly exkurze a oddech. Učební osnovy obsahovaly například lidovou výchovu, dějiny literatury, dějiny národní a světové, filozofii, etiku, sociologii, vlastivědu a zdravotědu. Roku 1928 otevřel Masarykův lidovýchovní ústav seminář pro lidovýchovní pracovníky.⁹⁵

3.3 Významní čeští představitelé ovlivňující výchovu a vzdělávání dospělých v českých zemích

Mezi významné představitele výchovy a vzdělávání dospělých v 2. polovině 19. století patřil *Karel Slavoj Amerling* (1807 – 1874). Vybudoval ústav s názvem Budeč,

⁹² ŠKODA, K. a P. PAŠKA *Dejiny osvety v Československu 1918-1975*. Bratislava: Obzor, 1977 s. 83.

⁹³ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin české osvety*. Praha: Orbis, 1968, s. 29.

⁹⁴ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 148. ISBN 80-246-0508-2.

⁹⁵ ŠKODA, K. a P. PAŠKA *Dejiny osvety v Československu 1918-1975*. Bratislava: Obzor, 1977, s. 86.

kde se vzdělávaly dívky i dospělí. Hlavní důraz kladl na přírodovědný základ vzdělávání. Ústav byl vybaven bohatými přírodovědnými sbírkami, laboratořemi, různými dílnami, dokonce botanickou zahradou a malou hvězdárnou. Velkou pozornost věnoval vzdělání dívek a českým ženám. Amerling se zasloužil o vydání Komenského České didaktiky.⁹⁶

Na zásluhu K. S. Amerlinga navázal *Vojta Náprstek* (1826 – 1894). Stejně jako Amerling doporučoval dát vzdělání ženám. Chtěl jim tím umožnit větší účast ve veřejném životě a ulehčit práci v domácnosti. Podílel se na vytvoření Klubu dam, který vykazoval velkou kulturně osvětovou činnost formou přednášek, besed, zřizováním poraden pro ženy, organizováním exkurzí, výstav a galerií.⁹⁷

Důležitým představitelem české pedagogiky byl *Gustav Adolf Lindner* (1828 – 1887), první profesor pedagogiky na Karlově univerzitě v Praze. Ovlivnil svým dílem rozvoj pedagogiky jako vědní disciplíny. *Miroslav Tyrš* (1832 – 1884) byl spoluzakladatelem národní tělovýchovné jednoty Sokol. Důraz kladl na všestranný rozvoj člověka a tělesnou výchovu. *Otakar Hostinský* (1847 – 1910) byl profesorem estetiky a dějin hudby na Karlově univerzitě. Zdůrazňoval potřebu zlidovění a zdemokratizování umění, které se mělo stát složkou lidového vzdělání.⁹⁸

Mezi hlavní představitele ovlivňující výchovu a vzdělání dospělých v 1. polovině 20. století v českých zemích patřil *prof. dr. Tomáš Garrigue Masaryk* (1850 – 1937), univerzitní profesor filozofie. Výchovou a vzděláváním dělnictva chtěl zlepšovat jejich hmotné i sociální postavení. Kritické výhrady měl k učení Marxe a Engelse. Odmítal třídní boj a věřil v humanitní ideály. Své názory vysvětlil ve spise *Otázka sociální*. Až do první světové války byl činný v Dělnické akademii. Po roce 1918 se stal prvním prezidentem samostatné Československé republiky. Masaryk zdůrazňoval, že výchova stojí nad společností. Ve výchově a osvětě viděl nástroj ke zlepšení společenských poměrů. Vyzýval k smířlivému vztahu mezi kapitalisty a dělníky. Masarykovy přednášky navštěvovala inteligence, ale i dělníci, zemědělci a nestudovaní lidé z daleka.

⁹⁶ ŠKODA, K. *Příspěvky k dějinám pedagogiky dospělých*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 29, 37-38. ISBN 80-7066-314-6.

⁹⁷ Tamtéž, s. 37-38.

⁹⁸ Tamtéž, s. 38.

Angažoval se v univerzitních extenzích, které začaly vznikat od roku 1899. V nich přednášeli přední vědci, profesori Karlovy univerzity. Masaryk otevřel univerzitní extenze svým cyklem přednášek.⁹⁹

Z dalších teoretiků, kteří významně zasáhli do vzdělávání dospělých byl Masarykův stoupenec *František Drtina* (1861 – 1925), *František Krejčí* (1858 – 1934), *Otakar Kádner* (1889 – 1979), *Otakar Chlup* (1875 – 1965) a *Jan Uher* (1891 – 1942). Představitelem reformního vzdělávacího hnutí u nás byl *Václav Příhoda* (1889 – 1979). Kádnerovým pokračovatelem byl *Josef Hendrych* (1888 – 1950).¹⁰⁰

Otázkami výchovy a vzděláváním dospělých ze sociologického hlediska se zabýval *Inocent Arnošt Bláha* (1879 – 1959). Vyslovil řadu názorů na mravní výchovu. Vycházel z idealistického světového názoru a přikláněl se k myšlenkám Masarykových.

Tomáš Trnka (1881 – 1961) byl největším teoretikem lidovychovy a významným organizátorem Masarykova lidovychovného ústavu v Praze. Později byl vedoucím první katedry osvěty na Karlově univerzitě v Praze.¹⁰¹ Trnka zdůrazňoval odlišnost výchovy dospělých od výchovy dětí a mládeže. Přeceňoval význam lidovychovy. Byl pod vlivem Masaryka.¹⁰²

Dalším významným představitelem lidové výchovy byl *Antonín Matula* (1885 – 1953), sekční šéf ministerstva školství a národní osvěty, literární historik a spisovatel, agrárník, vedoucí pracovník lidovychovného oddělení Masarykova lidovychovného ústavu a *Antonín Rambousek* (1872 – 1931), odborný učitel, jednatel Masarykova lidovychovného ústavu.¹⁰³

⁹⁹ ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. Praha: Karolinum, 1996, s. 30-33. ISBN 382-60-96.

¹⁰⁰ ŠKODA, K. *Příspěvky k dějinám pedagogiky dospělých*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 50.

¹⁰¹ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 32. ISBN 978-80-247-9459-4.

¹⁰² GALLO, J. a K. ŠKODA. *Dejiny pedagogiky dospělých*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. ISBN 67-219-86.

¹⁰³ ŠKODA, K. *Příspěvky k dějinám pedagogiky dospělých*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 51.

4 ANALÝZA NĚKTERÝCH SPOLKOVÝCH LIDOVÝCHOVNÝCH INSTITUCÍ PODPOROVANÝCH POLITICKÝMI STRANAMI V OBDOBÍ OD KONCE 19. STOLETÍ DO ROKU 1938

K analýze spolkových lidovýchovných institucí byla použita výzkumná metoda – obsahová analýza textů, dobových a současných dokumentů. J. Hendl „za dokumenty považuje taková data, která vznikla v minulosti, byla pořízena někým jiným než výzkumníkem a pro jiný účel, než jaký má aktuální význam. Výzkumník se tedy zabývá tím, co je již k dispozici, ale musí to vyhledat.“¹⁰⁴ Pro analýzu byly použity úřední dokumenty (zákony, vyhlášky, nařízení, výroční zprávy, různé statistické údaje) a veřejné dokumenty (odborné publikace), tj. dokumenty primární a sekundární. Primární dokumenty byly vytvořené přímými svědky události, sekundární vznikly pomocí dokumentů primárních.

Obsahová analýza dokumentů je založená na jejich vnější i vnitřní kritice a na jejich interpretaci (výkladu informací). Při vnější kritice jde o zjišťování jejich autentičnosti, kdy se zjišťuje jejich časový a autorský původ, zjišťuje se situace, která vedla ke vzniku dokumentu. Důležitá je také vnitřní kritika dokumentů, tj. jejich informační hodnota. S kritikou dokumentů je úzce spojená jejich interpretace, která předpokládá hlavně porozumění účelu obsahu pramene, dokonalé zvládnutí jeho četby a pochopení významu slov.¹⁰⁵

Při obsahové analýze textů je nutno tyto texty nejdříve vyhledat, prostudovat, tematicky rozřídít, a uspořádat do daných oblastí. Výsledkem může být například popis a rozbor vývoje určité sledované historické skutečnosti.

¹⁰⁴ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 204-205. ISBN 978-80-7367-485-4.

¹⁰⁵ ZWETTLER, O., J. VACULÍK a K. ČAPEK. *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 82-83. ISBN 80-210-1366-4.

Nejdříve se podívejme, co předcházelo vzniku spolkových lidovýchovných institucí, které vytvořily a pak podporovaly politické strany.

V době Bachova absolutismu habsburský stát nedovoloval zakládat v českých zemích žádné spolky. Veřejně kulturní pracovníci byli pronásledováni, kulturně osvětové instituce byly pod policejním dozorem. Přesto se v této době pokoušel rozvíjet přednáškovou činnost *Filip Stanislav Kodým*. Vydával hospodářské noviny, které přispívaly k hospodářské osvětě lidu na vesnici. Podobnou činnost vyvíjel i *František Cyril Kampelík*. *František Čupr* rozvíjel řemeslnicko-hospodářské vzdělání. Založil vzdělávací ústav, který byl jakýmsi předchůdcem hospodářské školy. O rozvoj a šíření knih a jejich osvětové využití se zasloužil *J. K. Škoda*. Po pádu Bachova absolutismu se situace o něco zmírnila, protože v 60. letech 19. století Schmerlingova vláda byla liberálnější a povolila založení několika českých „nepolitických“ významných spolků. V roce 1861 byl povolen pražský pěvecký spolek *Hlahol* s 609 členy, v roce 1862 vznikl spolek *Sokol* v Praze a v roce 1863 spolek *Umělecká beseda*. To byl spolek demokraticky smýšlejících umělců s heslem „V umění volnost“. Měl tři odbory. Hudební odbor vedl Bedřich Smetana, výtvarný odbor Josef Mánes a odbor literární Vítězslav Hálek. Další významní kulturní pracovníci vydávali lidové kalendáře, almanachy a ročenky.¹⁰⁶

V roce 1867 vyšel tzv. *spolkový a shromažďovací zákon*, který usnadnil vznik dalších spolků. Vznikaly spolky hospodářské, kulturní, čtenářské, divadelní, vlastivědné, pěvecké a jiné. Jejich činnost se vyvíjela pod heslem Eduarda Grégra „*Osvětou k svobodě*“. V roce 1880 byla založena *Matice divadelní*, v níž byli sdruženi hudebníci, zpěváci, umělci, vědci a literáti. V roce 1889 vznikla *Česká obec sokolská*, která řídila práci tělovýchovnou. Učitelé vydávali oblíbené lidové kalendáře.¹⁰⁷ Rozvíjely se *spolky studentské a hasičské*. V pohraničních oblastech vznikaly *Národní jednoty*, které svědčily o problémech mezi Čechy a Němci. Jednoty pořádaly divadelní

¹⁰⁶ ŠKODA, K. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 55-56. ISBN 80-7068-198-5.

¹⁰⁷ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 98-91. ISBN 80-246-0508-2.

představení, zakládaly knihovny, pořádaly přednášky a posilovaly národní uvědomění českého lidu. Příkladem může být *Národní jednota pošumavská*, *Národní jednota severočeská* nebo *řada moravských jednot*. Česká zdravotnická společnost rozvíjela abstinenci hnutí a bojovala proti alkoholismu. Vznikl *Klub českých turistů*. Je tedy zřejmé, že spolkový život se v 2. polovině 19. století bohatě rozvíjel. V roce 1871 v Království českém bylo uváděno 3 367 registrovaných spolků a v roce 1888 již 10 547 spolků různého druhu. V roce 1897 se konal první sjezd žen. V roce 1904 byl založen *Ženský klub český* a začala se rozvíjet činnost *brněnské Vesny*. Vznikaly *studentské spolky*. Ty vyvíjely činnost v různých krajích jako tzv. *krajinské spolky*. Působily hlavně o prázdninách. Zakládaly se knihovny a čítárny. Vznikaly *spolky pěvecké*, rozvíjelo se tělovýchovné hnutí. Od roku 1902 byly zakládány *orelské jednoty* po vzoru sokolských jednot. Před první světovou válkou začalo svou činnost i *skautské hnutí mládeže*. Sokol byl národní organizací, skautské hnutí bylo součástí hnutí mezinárodního.¹⁰⁸

Rozvíjelo se také hnutí dělnické a zájem dělníků o vzdělávání. To vyvolalo vznik tzv. *univerzitních extenzí*, které měly původ v Anglii. Odtud se dostaly do Evropy. Popud k jejich organizování u nás dala v roce 1896 Československá dělnická beseda. Nejdříve vznikla extenze v Praze, později se rozšířila i mimo Prahu, na venkov. První ročník pražské extenze se konal roku 1899, kdy byly také schváleny její stanovy. Prvním předsedou se stal prof. Reinsberg z lékařské fakulty a místopředsedou prof. Hostinský z filozofické fakulty. První přednášku s názvem *O vývoji evropské společnosti v 19. století* přednesl prof. Masaryk. „*Do roku 1914 uspořádala univerzitní extenze v Praze celkem 269 šestipřednáškových cyklů a 28 cyklů desetihodinových s účastí 35 672 osob. Na venkově zorganizovala 1 124 přednášek, které navštívilo 287 151 osob.*“¹⁰⁹ Některé přednášky vycházely jako součást edice *Sbírka přednášek a rozprav*. Ukázalo se, že jednotlivé přednášky nemají zdaleka takový význam jako cykly a kurzy, skládající se z šesti, osmi či dvanácti přednášek. V nich se už dalo

¹⁰⁸ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 57. ISBN 80-7068-198-5.

¹⁰⁹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 112-113. ISBN 80-7068-198-5.

poskytnout ucelené poučení o nějakém tématu.¹¹⁰ V době první světové války činnost vysokoškolské extenze klesala, ale od roku 1917 se znovu rozvíjela. Od roku 1908 v ní přednášeli i profesori české techniky. Postupně vznikaly i vysokoškolské extenze v Brně při Masarykově univerzitě a v Bratislavě při univerzitě Komenského. Kromě vysokoškolských extenzí začala od roku 1903 vznikat i *extenze středoškolská*. Předpokládalo se, že přednášky vysokoškolských profesorů budou širší veřejnosti nesrozumitelné. Byla to myšlenka profesora jedné pražské průmyslové školy. Už v roce 1904/1905 uspořádala středoškolská extenze v českých zemích asi 500 přednášek. Postupně ale tato činnost slábla a v roce 1907 středoškolská extenze skončila.¹¹¹

Koncem 19. století se začalo rozvíjet sociální hnutí českého dělnictva a vznikaly *dělnické spolky*, které kladly důraz na vzdělání dělnictva. Také politické strany začaly zakládat svoje vzdělávací ústředí, centra. Začaly vyvíjet lidovýchovnou činnost. Pochopily význam komunikace s voliči, které potřebovaly získat na svou stranu. Proto pro ně začaly jednotlivé politické strany organizovat přednášky a semináře. Sociálně demokratická strana založila v roce 1896 *Dělnickou akademii*. Jejím úkolem byla výchova budoucích učitelů, vůdců dělnické třídy, dělnických funkcionářů, řečníků a novinářů. Národně sociální strana založila v roce 1898 *Ústřední školu dělnickou*. Ta vzdělávala pracující se zvláštním důrazem na dorost. Později, po první světové válce, vznikala další ústředí. Strana agrární založila v roce 1920 *Svobodné učení selské*. Národně demokratická strana provozovala *Osvětový klub*. Strana lidová založila v roce 1919 *Lidovou akademii*. Živnostenská strana si zřídila Československou akademii. Komunistická strana v roce 1921 zřídila *Proletkult*. Z něho v roce 1936 vznikla *Socialistická akademie*.¹¹²

Jednotlivé osvětové směry i politické strany se profilyovaly a současně zesilovaly centralizační snahy. Roku 1906 vznikl *Svaz osvětový*. To bylo ústředí lidovýchovné

¹¹⁰ POKORNÝ, J. *Lidovýchovné a osvětové snahy v Evropě*. In: BLÁHOVÁ, K. a V. PETRBOK. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004, s. 55. ISBN 80-85778-43-2.

¹¹¹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 145-148. ISBN 80-7068-198-5.

¹¹² JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 58. ISBN 80-7068-198-5.

činnosti pro celý národ. Sdružoval všechny osvětové spolky v národě a koordinoval činnost všech lidovýchovných institucí. V roce 1925 se přetransformoval na *Masarykův lidovýchovný ústav*.¹¹³

Osvětové a popularizační snahy o zvyšování vzdělání lidí (přednášky, kurzy, lidové školy a univerzitní extenze) měly nejen pozitivní stránky, ale i stránky stinné. Vzdělání určovalo sociální status, a proto se stalo jednou z příčin sociálních rozdílů.¹¹⁴

4.1 Dělnická akademie

K analýze vzdělávacího spolku Dělnická akademie (dále DA) byly použity dobové i současné dokumenty, které jsou zřejmé z odkazů v této práci. Mezi nejdůležitější primární dokumenty patří publikace T. Trnky, A. Rambouska, A. Chaloupky a V. Patzaka. Dobový dokument Čtyřicet let výchovné práce Dělnické akademie: 1896 – 1936, jehož autorem je V. Patzak, má velmi dobrou informační hodnotu. Je autentický. Vznikl jako zpráva o činnosti spolku k jeho 40. výročí existence. Obsahuje různé statistické údaje a tabulky o vývoji a rozsahu činnosti DA. Tyto informace byly doplněny údaji z dalších primárních i sekundárních pramenů, z nichž mnohé byly těžko dostupné. Při analýze šlo o tvůrčí práci se zdroji, které nejsou běžně používané. Současný stav poznatků o činnosti DA je pouze útržkovitý nebo existují jen regionální informace. Dokumenty byly vyhledávány, studovány, analyzovány a porovnávány. Byla zjišťována doba jejich původu, osoba autora a situace, která vedla k jejich vzniku. V případě studia dokumentů o DA je možno říci, že jejich informační hodnota byla v podstatě dobrá. Vzhledem k tomu, že šlo převážně o dobové dokumenty, bylo ale při jejich studiu nutno zaměřit větší pozornost na četbu a pochopení významu některých slov i částí textu, na jejich sémantiku.

¹¹³ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 69. ISBN 80-7068-198-5.

¹¹⁴ BLÁHOVÁ, K. *Vzdělání a osvěta v českém 19. století*. In: BLÁHOVÁ, K. a V. PETRBOK. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004, s. 9. ISBN 80-85778-43-2.

Obsahová analýza dostupných textů dovolila zpracovat následující popis a rozbor vývoje DA. Je zaměřen po řadě na vznik a úkol, organizační strukturu, rozvoj a přínos DA.

4.1.1 Vznik a úkol Dělnické akademie

Dělnické hnutí bylo etablovanou společností dlouho vnímáno jako nepřátelské. Lidé vzpomínali na období manufaktur, kdy stroje lidem „braly práci“, vzpomínali na Pařížskou komunu v letech 1870 – 1871. Kromě toho dělnické hnutí v čele se sociální demokracií se přiklánělo k třídnímu boji. Na druhé straně se ale v 80. a 90. letech 19. století v sociální demokracii šířil názor, že dělnictvo nemůže počítat v brzké době s revolucí, ale že se má připravovat na převzetí moci v budoucnu vzděláváním.¹¹⁵

Počátky vzdělávací činnosti dělníků sahají do 60. a 70. let 19. století. Už tehdy vznikaly *dělnické vzdělávací spolky* hlavně v místech, kde se soustřeďovalo větší množství průmyslového dělnictva. V Čechách to bylo hlavně v Praze.¹¹⁶

Založení DA je spojeno se jménem Josef Steiner, který stál v čele sociální demokracie a byl organizátorem 1. máje 1890. Zbytek peněz získaný z této prvomájové oslavy byl věnován na vybudování dělnické veřejné ubytovny, knihovny a čítárny. Z nich vznikla postupně DA. V roce 1892 Steiner organizoval dělnické hnutí na Plzeňsku. Uvědomil si význam dělnických vzdělávacích spolků pro sdružování proletariátu a pro zvýšení jeho kulturní úrovně. Na jeho návrh se sloučilo jedenáct plzeňských a okolních spolků. Vznikla jednota Jarost se 145 členy. Během dalších tří roků už sdružovala 43 spolků s 2 793 členy. V roce 1895 se sešli v Berouně delegáti 72 odborných a vzdělávacích dělnických spolků na sjezdu. Steiner a Krapka zde

¹¹⁵ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 70-71. ISBN 80-7068-198-5.

¹¹⁶ CHALOUPKA, A., A. RAMBOUSEK a T. TRNKA. *Pohledy do naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovévýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 61-62.

zdůrazňovali nutnost výchovné práce mezi českým dělnictvem a jeho vzdělávání. K tomuto účelu bylo třeba založit zvláštní instituci - školu. Byla nazvána DA.¹¹⁷

DA jako spolek byla založena roku 1896 vůdcem sociální demokracie Josefem Steinerem nejprve jako jednota českých dělnických spolků v Čechách. V roce 1907 se rozšířila její působnost na všechny české země, a roku 1908 byla prohlášena za „*Ústředí vzdělávací jednoty všech československých spolků v Rakousku*“.¹¹⁸

Se Steinerem pracoval v DA prof. T. G. Masaryk. Ten si představoval činnost DA jako dvouletý nebo tříletý kurz na středoškolské úrovni, který by poskytoval hlavně teoretické vzdělání a připravoval posluchače na další vzdělávání. Masaryk si DA představoval opravdu jako systematickou školu. Chtěl do osnov DA zařadit i výchovu k umění, protože podle něho není vzdělání jen hromadění vědomostí. Velký důraz kladl také na výchovu k samostatnému myšlení. Nepočítal ale se zařazením socialistické teorie do výuky. Naopak Steiner a dělníci chtěli, aby DA byla koordinačním střediskem spolkového života a plnila nejen úkoly výchovné a vzdělávací, ale i sociální a politické.¹¹⁹

Podle Steinera DA byla založena pro „...*výchovu budoucích učitelů a vůdců dělnické třídy, organizátorů, dělnických funkcionářů, řečníků a novinářů, ...*“.¹²⁰ Byla to vzdělávací instituce sociálně demokratické strany. Ideovým úkolem DA bylo „...*sloužit dělnickému emancipačnímu úsilí a socialistickému politickému názoru*“.¹²¹ Její vzdělávací činnost se měla týkat oblasti politické, hospodářské a kulturní.

¹¹⁷ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 155. ISBN 80-246-0508-2.

¹¹⁸ TRNKA, T. *Vývoj naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 8.

¹¹⁹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 156. ISBN 80-246-0508-2.

¹²⁰ GALLO, J. a K. ŠKODA. *Dejiny pedagogiky dospelých*. Bratislava: Slovenské pedagogické vydavateľstvo, 1986, s. 183.

¹²¹ PATZAK, V. *Čtyřicet let výchovné práce Dělnické akademie 1896-1936*. Praha: Dělnická akademie, 1936, s. 13.

4.1.2 Organizační struktura Dělnické akademie

DA si vytvořila vzdělávací *ústředí* v Praze. To mělo *odborny*: hospodářský, knihovní, zábavní, sociální, přednáškový, dramatický, pěvecký, ženský a tělovýchovný. V roce 1925 na sjezdu DA bylo domluveno, že budou zavedeny pro lepší organizaci *odbočky župní a okresní*. Činnost odboček se centralizovala, ale zároveň individualizovala. Dbalo se, aby odbočky měly také svou vlastní iniciativu, aby vycházely z místních poměrů. V roce 1925 již měla DA 78 odboček: v Čechách 35 (například v Plzni, Hradci Králové, Kladně, Brně,..), v Moravskoslezské zemi 20, na Slovensku 16 a Podkarpatské Rusi 7. Všechny odbočky byly řízeny pražským ústředím. To jim poskytovalo osnovy pro školy, náměty na přednášky, upozorňovalo na aktuality. Udávalo směr celé výchovné a vzdělávací činnosti.¹²²

V roce 1932 na sjezdu DA bylo ujednáno, že každá odbočka musí organizovat *kulturní konference*, které budou sloužit k tomu, aby širší dělnictvo bylo informováno o výchovné a vzdělávací činnosti této instituce. Vznikaly *konference zemské, okresní a župní*. Protože počet odboček stále rostl, vznikaly *okresní, obvodní a místní kulturní výbory* nebo byli ustanovováni *kulturní důvěrníci*. Orgánem ústředí byl měsíčník *Věstník DA*. Obsahoval rubriku *Tribuna odboček*, kde se popisovaly a hodnotily akce a zkušenosti jednotlivých odboček. Ty si navzájem pomáhaly a spolupracovaly. Vypomáhaly si přednášejícími, vyměňovaly řečníky.¹²³

4.1.3 Rozvoj Dělnické akademie

I když měla DA zpočátku své činnosti různé problémy, byl o ni stále zájem. Už v prvním roce své existence, tj. roku 1897, se v ní sdružilo 84 dělnických spolků s 12 026 členy. Měla ale nedostatek pracovníků a finanční problémy. Všechny odbory nevykazovaly stejnou aktivitu. Některé pracovaly krátce a zanikly, činnost jiných se vůbec nerozběhla, například odbor ženský. Počet členů DA stále klesal. Kritická byla

¹²² PATZAK, V. *Čtyřicet let výchovné práce Dělnické akademie 1896-1936*. Praha: Dělnická akademie, 1936, s. 14-15.

¹²³ Tamtéž, s. 15-16.

období let 1899 – 1900 a 1903 – 1904, kdy počet platících členů nedosahoval ani deset tisíc. Důvodem byla hospodářská deprese a také rušení původních vzdělávacích spolků. V této době se pochybovalo vůbec o oprávněnosti existence DA. Sociálně demokratická strana Dělnickou akademii ignorovala. Od roku 1905 ale začaly posilovat pozice sociálně demokratického hnutí. Organizace získávala nové členy, byly kladeny větší nároky na politický a administrativní aparát, bylo třeba školit nové funkcionáře. DA se zase stala garantem výchovné a vzdělávací práce. Od roku 1911 se její činnost zlepšovala. Pořádala kurzy, přednášky, divadelní představení, koncerty a výstavy. Svolávala sjezdy dělnických spolků. DA se angažovala kladně i v oblasti tělesné rekreace a ženské emancipace. Její činnost sílila v Praze i mimo Prahu. V letech 1912 – 1913 byla v rozkvětu. Zakládala další odbočky.¹²⁴

V době první světové války se DA dostala opět do těžké situace. Byla zastavena veškerá její výchovná a kulturní činnost. Ocitla se bez finančních prostředků. Po válce se její stav zlepšil, ale v letech hospodářské krize se opět zhoršil.¹²⁵

Tabulka 1: Činnost DA v období let 1926 – 1935

Rok	Školy a kursy		Přednášky		Umělecké akce		Různé akce		Celkem	
	počet	účast	počet	účast	počet	účast	počet	účast	počet	účast
1926—27	334	15380	2516	206003	264	102470	521	55182	3635	379035
1928—30	375	19151	3522	333017	425	154720	1145	229749	5467	736637
1931	236	11034	1577	146333	163	54486	869	133,923	2845	345776
1932	215	10289	1861	158846	163	57030	1137	223166	3376	449331
1933	270	27620	3373	254833	207	72760	1409	218724	5259	573937
1934	369	27052	4405	243757	455	104766	1752	259055	6981	634630
1935	372	28953	3337	223615	318	78674	2104	243253	6131	574495
	2171	139479	20591	1566404	1995	624906	8937	1363052	33694	3693841

Zdroj: ¹²⁶

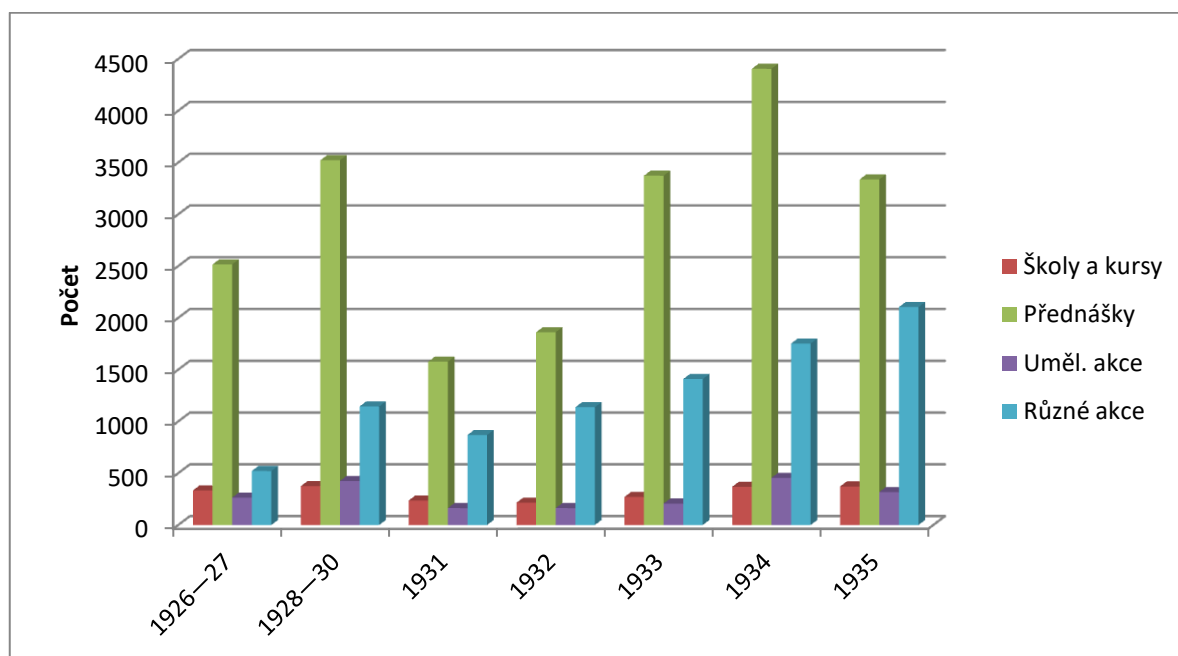
¹²⁴ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 158. ISBN 80-246-0508-2.

¹²⁵ TRNKA, T. *Vývoj naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 17-18.

¹²⁶ PATZAK, V. *Čtyřicet let výchovné práce Dělnické akademie 1896 – 1936*. Praha: Dělnická akademie, 1936, s. 16.

Vývoj a rozsah činnosti DA v období let 1926 – 1935 je zřejmý z tabulky 1.

Graf 1: Akce DA v letech 1926 – 1935

Zdroj¹²⁷: autor práce, 2019

Z tabulky 1 a z grafu 1 je patrné, že činnost DA v době hospodářské krize, hlavně v období let 1931 – 1932 klesala. Nejvíce se DA podílela na přednáškách, které také navštěvovalo nejvíce účastníků. Kladla důraz na systém svých škol a kurzů. Jejich vývoj je zaznamenán v tabulce 2 a v grafu 2.

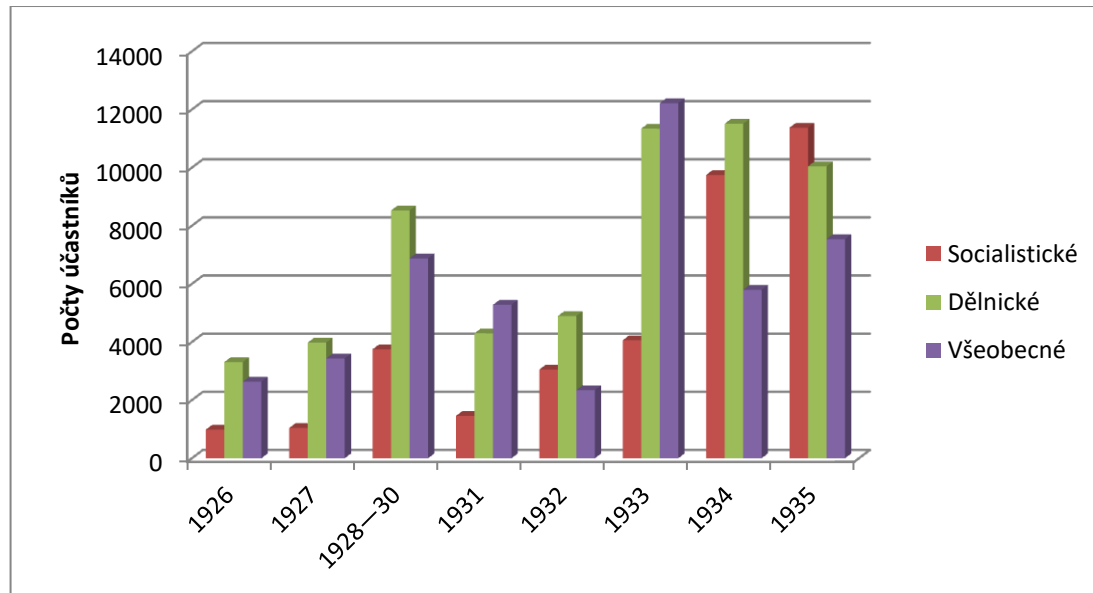
¹²⁷ Autor práce, 2019.

Tabulka 2: Školy a kurzy DA v letech 1926 – 1935

Rok	Socialistické			Dělnické			Všeobecné			Celkem		
	počet	hodin	účast	počet	hodin	účast	počet	hodin	účast	počet	hodin	účast
1926	20	520	984	69	1736	3310	60	1964	2633	149	4220	6927
1927	23	558	1040	90	2675	3980	72	2304	3433	185	5537	8453
1928—30	60	2260	3748	172	5913	8526	143	11645	6877	375	19818	19151
1931	39	996	1456	109	2041	4299	88	6740	5279	236	9777	11034
1932	69	2042	3052	81	1982	4895	65	5394	2342	215	9418	10289
1933	75	1961	4059	60	1701	11342	135	8984	12219	270	12646	27620
1934	121	2750	9747	182	5040	11510	66	3173	5795	369	10963	27052
1935	110	4090	11373	149	4780	10042	113	4187	7538	372	13057	28953
1926—35	517	15177	35459	912	25868	57904	742	44391	46116	2171	85436	139479

Zdroj: ¹²⁸

Graf 2: Účast na školách a kurzech DA v letech 1926 – 1935

Zdroj¹²⁹: autor práce, 2019

¹²⁸ PATZAK, V. *Čtyřicet let výchovné práce Dělnické akademie 1896 – 1936*. Praha: Dělnická akademie, 1936, s. 17.

¹²⁹ Autor práce, 2019.

Z tabulky 2 je zřejmé, že DA v letech 1926 – 1935 zorganizovala v ústředí a ve svých odbočkách celkem 2 171 škol a kurzů o 85 436 vyučovacích hodinách a 139 479 zapsaných posluchačích. Z tabulky 2 i grafu 2 je zřejmé, že v posledních třech uvažovaných letech, tj. v 1933 – 1935, organizace vzdělávací práce DA velmi vzrostla.

DA dělila své školy a kurzy na tři základní skupiny: školy socialistické, školy dělnické a školy všeobecné.

První skupinu tvořily **školy socialistické**. Nejvyšším stupněm byla *Vyšší škola socialistická v Praze*. Nejdříve byla dvouletá, později jednoletá. Vyučovaly se tam tyto disciplíny: politické dějiny, národní hospodářství, sociologie, praktická filozofie, encyklopedie práva, odborové hnutí, družstevnictví, pracovní právo a sociální politika. Druhým, nižším stupněm škol a kurzů byly *školy župní* (Praha, Plzeň, Kladno- vyšší lidová škola, Brno, Moravská Ostrava a Bratislava). Třetím, nejnižším stupněm byly *okresní nebo obvodní školy socialistické*.

Druhou skupinou škol DA byly **školy dělnické**. Sem patřily například školy politické propagace pro pracovníky politických a odborových organizací, samosprávné vzdělávací kurzy pro ženy a další.

Třetí skupinou byly **všeobecné vzdělávací školy a kurzy**. Ty se dělily na technické, jazykové, těsnopisu, psaní na stroji, účetnictví, kalkulace a kurzy učiva měšťanských škol.

Zvláštním typem škol byly **letní školy táborové**. Byly internátní. Konaly se v době dovolených ve volné přírodě a propojovaly duševní práci s rekreací. První letní škola táborová se konala r. 1929.

V době hospodářské krize DA organizovala **kurzy pro nezaměstnané**, hlavně pro mladé lidi. V letech 1933 – 1935 DA zorganizovala 187 takových kurzů s 8 604 posluchači.¹³⁰

DA pořádala **různé akce**, například literární besedy a večery, ochotnická představení, filmová představení, akce pro děti, zájezdy, exkurze, výstavy, manifestační projevy a jiné. DA měla i bohatou vydavatelskou činnost. Vydávala vlastní časopis,

¹³⁰ PATZAK, V. *Čtyřicet let výchovné práce Dělnické akademie 1896-1936*. Praha: Masarykův lidovévýchovný ústav (Svaz osvětový), 1937, s. 18-19.

který poprvé vyšel roku 1907 pod názvem *Věstník DA*, a který se později změnil na *Dělnickou osvětu*. Časopis se věnoval problematice dělnické spolkové činnosti, informoval o literatuře, otiskoval různá sdělení ústředí DA. Byl ale ztrátový, a proto po čtvrtém ročníku přestal vycházet. Od roku 1919 vycházela Dělnická osvěta opět jako pátý ročník. Z toho, že bylo vydávání časopisu zastaveno, je zřejmé, že v době války lidovýchovná činnost stagnovala. DA vydávala pro účely vzdělávání různé *sylaby*.¹³¹ Byla jednou ze čtyř kmenových členů Masarykova lidovýchovného ústavu.

Činnost DA byla v letech 1948 – 1991 přerušena. V roce 1991 se její činnost obnovila a v roce 2009 se změnil její název na *Masarykova demokratická akademie* (dále MDA). Je to občanské sdružení, které pořádá cykly přednášek, debat a seminářů. Vydává *Zpravodaj MDA*.

4.1.4 Přínos Dělnické akademie

DA sloužila potřebám strany sociálně demokratické. Realizovala dělnické vzdělávání. Za pomoci svých odboček vytvořila soustavu dobrovolného školství. Byly to školy vzdělávací (různé druhy přípravek), školy družstevní, odborné a odborně technické. Nejvyšším stupněm v této soustavě školství byla dvouletá *Vyšší socialistická škola v Praze*.

DA sdružovala dělnické spolky a zakládala odbočky. Založila knihovnu a kolem ní budovala síť menších knihoven. Ze spolupracovníků DA vyšel podnět ke zřízení univerzitních extenzí. Vydávala vlastní časopis – *Dělnickou osvětu*.

Hospodářská krize přinesla DA mimořádné úkoly. Krizí bylo vyřazeno z práce mnoho lidí, kteří ztratili nucenou zahálkou kontakt se svým zaměstnáním. Nejvíce byli postiženi mladí lidé. Počet nezaměstnaných mladých lidí do 25 let činil z celkového počtu nezaměstnaných plnou čtvrtinu. DA organizovala pro nezaměstnané a hlavně pro nezaměstnaný dorost rozsáhlé akce kulturně vzdělávací: školení nezaměstnané mládeže

¹³¹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 175. ISBN 80-246-0508-2.

a útulky pro nezaměstnanou mládež. DA dosáhla ve spolupráci s MLÚ toho, že ministerstvo školství a národní osvěty vydalo v roce 1932 výnos o kurzech pro nezaměstnané, hlavně nezaměstnaný dorost.

DA se snažila stále rozšiřovat oblast svého působení a zapojovat do sféry kulturních zájmů nejširší veřejnost. Její snahou bylo přimknout se co nejbližší k dělnickému hnutí a pečovat o jeho kulturní zájmy. Snažila se vychovávat soustavně demokratické a socialistické veřejné mínění, pečovat o jeho kulturní potřeby a vzbuzovat zájem o vzdělání a veřejné otázky. Byla jednou z nejdůležitějších institucí sdružených v Masarykově lidovýchovném ústavu.

4.2 Ústřední škola dělnická

Pro analýzu činnosti Ústřední školy dělnické (dále ÚŠD) byly použity také dobové a současné prameny. Bylo jich k dispozici ale už mnohem méně než u DA. Jedním z důvodů je možná i to, že činnost ÚŠD byla v době první světové války úplně přerušena a téměř všechny dokumenty byly zničeny. Nejdůležitějším dobovým dokumentem o této vzdělávací instituci, který ale není běžně dostupný, je materiál s názvem Ústřední škola dělnická: Vzdělávací ústředí Československé strany socialistické 1898 – 1926, vydaný roku 1926 samotnou ÚŠD. Autor není uveden, ale jedná se o materiál pravý, autentický. V mnohém se shoduje s informacemi v dalších dobových pramenech, např. s informacemi v publikaci s názvem Vývoj naší lidové výchovy autora T. Trnky. V sekundárních dokumentech existují pouze o ÚŠD strohé zmínky.

Dokument Ústřední škola dělnická je primární dokument velmi cenný, uložený v Knihovně Jiřího Mahena v Brně a musel být objednan meziknihovně. Měl celkově dobrou informační hodnotu, i když některé informace bylo nutno doplňovat z jiných zdrojů. Vyskytovaly se v něm pojmy, které jsou pro dnešní čtenáře neznámé, a proto bylo nutné si jejich význam domýšlet (např. termíny oslavné tábory nebo dětské kolonie aj.). Dokument obsahuje cenné statistické údaje, které pomohly k dokreslení vývoje a rozsahu činnosti ÚŠD. Z analýzy dostupných textů vznikl následující popis vývoje a činnosti ÚŠD.

4.2.1 Vznik, účel a úkol Ústřední školy dělnické

ÚŠD vznikla jako ústředí národních technických besed a jednot. Jako spolek byla založena roku 1898 Československou stranou socialistickou, která řídila její činnost a stanovovala její náplň po stránce obsahové i ideové. Byla to konkurenční osvětová (vzdělávací) instituce k DA. V jejím čele stáli: Václav Klofáč (dal podnět k jejímu založení), Karel Želenský (člen Národního divadla), malíř E. Šeplavý, MUDr. Formánek a redaktor Jiří Pichl. Ideové směrnice ÚŠD byly stanoveny na prvním sjezdu vzdělávacích dělnických spolků v roce 1901. Hlavní referát o základech dělnické výchovy pronesl J. Černý. Řekl: „...*dělnická výchova poskytuje náhradní vzdělání dělníkům, kterým poměry sociální zabránily osvojit si takové vzdělání všeobecné a odborné, na které by měli jednak právo z důvodů sociální spravedlnosti a vzhledem ke svým schopnostem. Dělnická výchova je součástí lidové výchovy, pokud se lidová výchova chápe v nejširším slova smyslu. Při ní se nabízí subjektům lidové výchovy (tj. těm, co se chtějí vzdělávat) prostřednictvím lidovýchovných objektů (tj. těch, co vzdělávají) možnost osvojit si vzdělání a získati výchovu.*“¹³²

Účelem ÚŠD bylo systematicky vzdělávat především stoupence Československé strany socialistické, aby se z nich stali občané politicky a kulturně vzdělaní. Důraz byl kladen na dělníky, ale i na mládež. Účelem ÚŠD bylo „...*učiniti vzdělání tak obecným, aby byly odstraněny rozdíly, a aby byla poskytnuta nemajetným přes den pracujícím vrstvám, bez rozdílu věku a politické příslušnosti, možnost se vzdělávat v hodinách večerních a nedělních. Prohloubit všeobecné vzdělávání po stránce rozumové, zlepšit výchovu dospělých po stránce mravní, odstranit rozdíly ve vzdělávání jednotlivých společenských tříd a osob.*“¹³³

ÚŠD měla analogické postavení jako DA, ale lišila se od ní tím, že se tak neoddělovala od ostatní osvětové činnosti v národě, ale naopak vyhledávala styky a spolupráci s dalšími lidovýchovnými spolky, hlavně s organizacemi mládeže.

¹³² *Ústřední škola dělnická: Vzdělávací ústředí Československé strany socialistické 1898-1926.* Praha: Ústřední škola dělnická, 1926, s. 21.

¹³³ TRNKA, T. *Vývoj naší lidové výchovy.* Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1936, s. 62.

Usilovala o reformu pokračovacího školství, organizovala studenty, spolupracovala s mládeží jiných slovanských zemí. Nezapomínala na výchovu lidovýchovných vzdělavatelů. Pro ně zřizovala řečnické kurzy. Trnka vyjádřil úkol ÚŠD slovy „...je třeba zřizovati knihovny, pořádati kurzy a přednášky v oboru všech věd, literatury a umění, obesílati přednášky spolkům vzdělavacím, vydávati laciné knihy, časopisy a brožury a organizovat vyplácení cestovních podpor členům, cestujících za účelem vyhledávání si místa v zaměstnání.“¹³⁴

ÚŠD byla kmenovým členem Masarykova lidovýchovného ústavu.

4.2.2 Organizační struktura Ústřední školy dělnické a její školy

Nejnižším organizačním článkem ÚŠD byly *místní výkonné výbory* Československé strany socialistické. Měly za úkol zřizovat *místní kulturní komise*, které byly vedeny *místními vzdělavateli*. Finanční prostředky se získávaly buď z ústředí ÚŠD nebo vybíráním vstupného při různých akcích. Vyšším organizačním článkem ÚŠD byly *okresní, obvodní a župní kulturní komise* se svými vzdělavateli. Komise organizovaly pravidelné *okresní, obvodní a župní kulturní konference*. Na tyto konference byli zváni místní vzdělavatelé. Nejvyšším organizačním článkem ÚŠD byla *ústředí*. Pražské ústředí bylo centrálou pro Čechy. Centrála pro Moravu a Slezsko byla v Brně, centrála pro Slovensko v Bratislavě.¹³⁵

ÚŠD zřizovala různé typy škol a kurzů například: přípravné kurzy z učiva školy měšťanské, přípravné kurzy stredoškolské, učiliště obchodní a živnostenská, kurzy moderních jazyků, umělecké výchovy, kurzy všeobecně vzdělavací, přednáškové cykly z různých oborů a Vyšší školu socialistickou s kurzy řečnickými a studijními semináři. Ta byla založena roku 1918 a byla nejvyšším stupněm ve vzdělavací soustavě ÚŠD.

¹³⁴ TRNKA, T. *Vývoj naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1936, s. 19-20.

¹³⁵ *Ústřední škola dělnická: Vzdělavací ústředí Československé strany socialistické 1898-1926*. Praha: Ústřední škola dělnická, 1926, s. 24.

Bohatou činností vyvíjela i Lidová univerzita Husova v Plzni. Byla jednoletá a měla kurzy denní i večerní.¹³⁶

4.2.3 Činnost Ústřední školy dělnické

ÚŠD se od svého vzniku úspěšně rozvíjela. Už v roce 1901 sdružovala 131 vzdělávacích institucí Československé strany socialistické. V roce 1914, před první světovou válkou, již soustřeďovala 263 vzdělávacích institucí. Rozvíjely činnost přednáškovou, čtenářskou, pěveckou a ochotnickou. Zaměřovaly se na vzdělávání dělnictva, mládeže a lidí na českém venkově. Jejich činnost přerušila první světová válka. ÚŠD byla rakouskými úřady pronásledována, její dokumenty byly zabavovány a ničeny. Vůdci byli zatýkáni a pronásledováni. Činnost ÚŠD byla v době první světové války úplně přerušena. Spolky byly rozehnány, archivy zničeny. Její myšlenky ale přečkaly a po válce ÚŠD obnovila svou činnost. V roce 1926 sdružovala zase 267 lidovýchovných institucí. Tři čtvrtiny z nich byly plně dělnické, zbývající převážně dělnické. ÚŠD vychovávala a vzdělávala více dělníků v republice než všechny ostatní lidovýchovné instituce dohromady.¹³⁷

V období let 1925-1926 ÚŠD buď přímo organizovala nebo alespoň řídila různé akce uvedené v tabulce 3.

¹³⁶ *Lidová výchova v demokracii: sborník prací o lidové výchově, vyšších lidových školách, školském a poučném filmu, lidovýchovnému rozhlasu, knihovnické propagaci a správě.* Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1928, s. 174.

¹³⁷ *Ústřední škola dělnická: Vzdělávací ústředí Československé strany socialistické 1898-1926.* Praha: Ústřední škola dělnická, 1926, s. 23.

Tabulka 3: Akce ÚŠD v letech 1925 – 1926

Druh podniku	Počet podniků		
	Republika	Praha	Venkov
1. Kurzy a školy	299	118	181
2. Cykly přednášek	22	12	10
3. Přednášky jednotlivé veřejně přístupné	632	358	274
4. Přednášky, v organizacích a sekcích uspořádané:			
a) přímo ÚŠD	1008	263	745
b) řízením ÚŠD	1503	-	1503
5. Přednášky oslavné	167	43	124
6. Tábory oslavné	114	8	106
7. Divadelní představení	298	36	262
8. Koncerty	30	2	28
9. Akademie	31	2	29
10. Loutková představení	146	52	94
11. Dětské besídky	125	41	84
12. Dětské kolonie	1	1	0
13. Vycházky s výkladem	22	6	16
14. Knižní dary, rozdáno svazků	2140	460	1680
15. Výstavy ÚŠD veřejné	3	3	0

Zdroj: ¹³⁸

Z tabulky 3 je patrné, že ÚŠD vykazovala největší vzdělávací činnost v činnosti knihovni (v rozdávaní knih darem) a to hlavně na venkově. Bohatší byla také její činnost přednášková a divadelní a to vždy na venkově větší než v Praze. Svou činnost hodně zaměřovala na vzdělávání a výchovu venkovského lidu.

¹³⁸ *Ústřední škola dělnická: Vzdělávací ústředí Československé strany socialistické 1898-1926.* Praha: Ústřední škola dělnická, 1926, s. 25.

ÚŠD rozvíjela také svou publikační činnost. V letech 1921 – 1925 vydávala revui *Národní kultura*, která od roku 1926 byla změněna na sborník. Pro vzdělavatele vydávala časopis *Vzdělavatel*. V něm byly pokyny, rady, náměty a sylaby přednášek, rubrika literární, divadelní, skautská, školní, organizační, atd. Vydávala také letáky s názvem *Epištoly ÚŠD*. Ty pronikaly do nejzapadlejších vesnic Čech i Moravy po desetitisících výtiscích. Vydavatelskou činnost ÚŠD lze celkově rozdělit na: činnost podporovanou (sem patří 1. – 4. ročník časopisu *Vzdělavatel*, který byl vydáván mládeži za podpory financování ÚŠD), činnost řízenou a činnost vlastní, přímou.¹³⁹

4.2.4 Přínos Ústřední školy dělnické

ÚŠD vychovávala hlavně dělníky a mládež s důrazem na výchovu vlasteneckou. Snažila se o vzdělávání a výchovu lidí hlavně na vesnicích. Měla živé styky s dělnickými a socialistickými školami doma i v zahraničí. Vyhledávala styk s jinými osvětovými institucemi a spolky.

4.3 Svobodné učení selské

K vytvoření popisu a analýzy Svobodného učení selského (dále SUS) byly využity opět primární a sekundární dokumenty. Těch bylo k dispozici ještě méně než pro ÚŠD. Mezi necennější patřily *Osvěta venkova – Programové úvahy* a *Osvěta venkova – Příspěvek k psychologii a pedagogice selského lidu*, jejichž autorem je A. Matula . Byly vydány ministerstvem zemědělství v letech 1920 a 1926. Některé další, ale stručné informace byly získány z publikace *Vývoj naší lidové výchovy*, jejímž autorem je T. Trnka nebo ze sekundárních dokumentů autorů K. Škody a P. Paška . Všechny uvedené

¹³⁹ TRNKA, T. *Vývoj naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidov ýchovný ústav (Svaz osvětový), 1936, s.73.

zdroje jsou autentické. Nepodávají ale ucelené informace, ve všech chybí např. výklad organizační struktury SUS.

Z těchto neucelených informací byl po utřídění zpracován následující popis a analýza vývoje a rozsahu činnosti vzdělávací instituce SUS.

4.3.1 Agrární hnutí a jeho činnost

Svobodné učení selské jako lidovýchovná instituce vzniklo z agrárního hnutí dorostu. To povzbuzovalo duševně i hmotně lid na vesnici. Probouzelo zemědělský lid. K tomu účelu byly již v době Rakouska-Uherska zřizovány zemědělské rady, v Čechách roku 1872, na Moravě roku 1879. Rakouská vláda je vytvořila pro posílení zemědělství. Konaly lidovýchovnou činnost, (zakládaly kurzy, pořádaly přednášky s nejrůznější zemědělskou tematikou, například ze zvěrolékařství, mlékařství, včelařství, ovocnictví, ale i hospodářské a účetní.) Existovali i kočovní řečníci po vesnicích. Až do první světové války počet přednášek agrárního hnutí rostl. Během války celé agrární hnutí sláblo, protože mladí lidé museli odejít do války. Po válce činnost tohoto hnutí opět rostla. Vesnický lid navštěvoval hlavně nižší a vyšší hospodářské školy.¹⁴⁰

Činnost agrárního osvětového hnutí začala v letech 1904 – 1907 sdružováním venkovského dorostu a vysokoškolské mládeže. V tom se liší toto hnutí od většiny osvětových institucí kromě Ústřední školy dělnické, která se také hodně opírala o mládež. Agrární osvětové hnutí se věnovalo výchově vzdělavatelů, výchově žen, divadelnímu ochotnictví, knihovnictví a tělovýchově. Pozornost věnovalo i lidovým zábavám, muzejnictví a kronikářství. Pro ženy a dívky pořádalo různé kurzy, například hospodyňské. Ty byly většinou čtrnáctidenní nebo šestidenní. Agrární hnutí osvětové spolupracovalo se sokolskými jednotami. Organizovalo sjezdy a zájezdy do zahraničí, například do Dánska nebo Jugoslávie. Navazovalo styky s agrárními organizacemi

¹⁴⁰ TRNKA, T. *Vývoj naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav, 1936, s. 23-24, 26.

jiných slovanských zemí. Mělo také vydavatelskou činnost. Vydávalo *Věstník agrárního dorostu* a čtrnáctideník *Rozkvět pro dorost*.¹⁴¹

Pro dokreslení činnosti agrárního osvětového hnutí: Roku 1910 zemské ústředí dorostu v Čechách uspořádalo 86 táborů, 60 slavností, 830 schůzí s přednáškami, 770 debaterních kroužků, 86 kurzů, 120 vycházek, 124 divadel, 248 pěvecko-zábavných akademií a založilo 49 knihoven. Na sjezdu agrárního dorostu v Praze bylo uvedeno, že organizace dorostu mají 35 000 členů a že v roce 1912 bylo v Čechách vykonáno 157 přednášek, 549 zábavných večírků a bylo založeno 117 knihoven.¹⁴²

4.3.2 Vznik a účel Svobodného učení selského

Po vzniku samostatné Československé republiky se šířením lidové výchovy na vesnici hlouběji zabýval A. Matula, agrárník, pracovník lidovýchovného oddělení ministerstva školství a národní osvěty. Ten se také zasloužil o vznik Svobodného učení selského, ústřední lidovýchovné instituce agrární strany. SUS bylo vybudováno podle dánského vzoru – vysoké školy lidové. Název se měl ale odlišovat od ciziny. Navazuje tedy na starou českou kulturní tradici. „Svobodným učením“ se dříve nazývala univerzita - vysoké učení a „selské“, protože se vztahuje na selský lid.¹⁴³

SUS jako agrárnícká osvětová instituce byla založena roku 1920 agrární stranou. Účelem SUS podle Matuly bylo: „*probuditi lid selský duševně a mravně, vychovati dobré lidi, dobré Čechy, ... poskytnout mládeži hlubší všeobecné vzdělání. Mělo vzdělávat venkovský dorost a vychovávat ho v osobnosti vnitřně vyrovnané, zdárné občany a charakterově zdatné činovníky veřejných korporací...*“¹⁴⁴ Odborné vzdělání bylo v SUS podřadnou složkou. Tím se lišilo od odborných hospodářských škol.

¹⁴¹ TRNKA, T. *Vývoj naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav, 1936, s. 26-27.

¹⁴² Tamtéž, s. 27.

¹⁴³ MATULA, A. *Osvěta venkova. Programové úvahy*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1920, s. 44.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 43.

SUS bylo zdokonaleným útvarem volných škol lidových a kurzů vzdělávacích, které byly na vesnicích zakládány od roku 1910. Mělo své odbočky v Čechách, na Moravě i na Slovensku.¹⁴⁵

4.3.3 Školy Svobodného učení selského

SUS zřídila tři *vyšší lidové školy pro venkov* a to v Praze, Velkých Opatovicích a Eberhardě. Také otvírala různé kurzy a školení, většinou formou internátní. Úkolem těchto škol bylo vychovávat mládež obojího pohlaví, škole odrostlé. Posluchači měli na školách poznávat hlavně svůj kraj a svou zemi. Ze dvou třetin se vyučovalo předmětům všeobecným.¹⁴⁶

Vyšší lidová škola pro venkov měla jeden hlavní kurz pro mužský dorost a jeden samostatný pro dorost ženský. Hlavní kurz mohl být koedukační, tj. přístupný i posluchačkám. V takovém případě v něm byly pro dívky pořádány některé zvláštní přednášky jako náhrada za přednášky, které byly jen pro chlapce. Vyučování trvalo v hlavní kurzu 5 měsíců, když ho navštěvovalo nejméně 15 stálých posluchačů. Samostatný ženský kurz trval většinou pouze 3 měsíce. Do učební osnovy vyšší lidové školy pro venkov byly zařazeny následující předměty:

- *„Rodný jazyk (týdně 6 hodin).*
- *Dějiny písemnictví národního (týdně 6 hodin).*
- *Dějiny národní, zvláště v 19. století se zvláštním zřetelem k postavení, vývoji a účasti selského lidu v nich (týdně 4 hodiny).*
- *Občanská nauka se zvláštním zřetelem k potřebným znalostem občana republiky a k hospodářským vědám (týdně 6 hodin).*
- *Přírodní vědy (týdně 4 hodiny).*

¹⁴⁵ MATULA, A. *Osvěta venkova. Příspěvek k psychologii a pedagogice selského lidu.* Praha: Ministerstvo zemědělství, 1926, s. 45.

¹⁴⁶ ŠKODA, K. a P. PAŠKA. *Dejiny osvety v Československu 1918-1975.* Bratislava: Obzor, 1977, s. 85.

- *Základy duševního a mravního života vůbec a na venkově zvláště (týdně 3 hodiny).*
- *Zemědělská technika (týdně 3 hodiny).*
- *Tělesná výchova (týdně 2 hodiny).*
- *Zpěv (týdně 2 hodiny). Celkový počet vyučovacích hodin v týdnu byl 36.*¹⁴⁷

Podmínkou k přijetí posluchačů na tyto školy bylo jednak ukončené vzdělání na občanské škole a u chlapců věk 18 let, u dívek 17 roků. Po absolvování této vyšší školy pro venkov se vydávalo řádným posluchačům buď vysvědčení nebo pamětní listy. Na každé takové škole byl ředitel a jeden stálý učitel s vysokoškolským vzděláním, na škole s vyučováním pro dívky učitelka. Posluchači byli ubytováni v internátu školy. Tam se i stravovali. Ředitel školy, jeho paní, řádný (stálý) učitel byli povinni se posluchačům věnovat i mimo vyučování. Internát byl zařízen stejným způsobem jako selská domácnost. V druhém týdnu kurzu si posluchači volili svou radu, která spolupracovala se správou školy. U školy byla zahrada, hřiště, tělocvična, popřípadě kluziště pro rekreační účely. Škola měla stát na hezkém místě v přírodě. Stát (ministerstvo zemědělství) měl na školu přispívat. Atmosféra školy byla venkovská, lidová, selská.¹⁴⁸

SUS mělo později podtitul *Ústředí zemědělské osvěty*. V roce 1943 se jeho název změnil na *Sdružení k povznesení venkova*. V roce 1945 byla jeho činnost ukončena.

4.3.4 Přínos Svobodného učení selského

SUS posilovala vzdělanost venkovského lidu, hlavně dorostu. Poskytovala převážně všeobecné vzdělání. Rozvíjela spolupráci s jinými osvětovými organizacemi doma i v zahraničí. Učila mladé lidi poznávat svůj kraj a vlast. Vydávala časopis *Osvěta venkova*. SUS byla jedním z kmenových členů Masarykova lidovýchovného ústavu.

¹⁴⁷ MATULA, A. *Osvěta venkova. Příspěvek k psychologii a pedagogice selského lidu*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1926, s. 72-73.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 74-75.

4.4 Svaz osvětový a Masarykův lidovýchovný ústav

Při analýze lidovýchovné instituce Svaz osvětový (dále SO) a Masarykův lidovýchovný ústav (dále MLÚ) bylo vycházeno z dostupných dobových a současných pramenů, kterých bylo ale více než při analýzách předchozích zmiňovaných spolkových lidovýchovných institucí. Mezi primární prameny patří publikace A. Rambouska a T. Trnky s názvem Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), vydaná roku 1926. Zde bylo možno vyhledat a následně utřídit informace o vzniku a vývoji SO i MLÚ. Dokument obsahuje cenné statistické údaje, je autentický a je psán srozumitelným jazykem, i když někdy pravopis neodpovídá současným pravidlům. Má dobrou informační hodnotu. Tyto informace byly doplněny ještě údaji z dalších primárních dokumentů autorů A. Chaloupky, A. Rambouska a T. Trnky. Dobrou informační hodnotu má i Holmanova publikace Vývoj právní úpravy osvěty v Československu, kde je zpracován vývoj lidovýchovy z období let 1918 – 1966. Dobové prameny byly doplněny informacemi z pramenů současných, hlavně z publikací J. Pokorného a Z. Jírového.

Po vyhledání dokumentů, nastudování a utřídění informací o SO a MLÚ bylo možno podat jejich následující analýzu.

4.4.1 Vznik, cíl a účel Svazu osvětového

Vývoj lidové výchovy v českých zemích byl složitý. Nebylo zde ústředí, které by koordinovalo činnost všech dosavadních spolků a vzdělávacích institucí, které by umožňovalo jejich spolupráci a styk. Pociťovali to i učitelé, a proto přišli s myšlenkou takovou instituci vytvořit. Spojili se s tělovýchovnými organizacemi a dobrovolnými hasiči. Nejdříve založili spolek s názvem *Ústřední vzdělávací sbor*.¹⁴⁹ Z něho a z podnětu Národní rady české, za souhlasu českých politických stran, vzniklo roku

¹⁴⁹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 110-112. ISBN 80-246-05-08-2.

1906 všenarodní ústředí lidovýchovné – *Svaz osvětový*. Předsedou osvětového odboru Národní rady české byl v té době Jaromír Čelakovský. Cíl SO je vystižen už v jeho názvu: „...svazovati, spojovati všechny osvětová tělesa národní a organizovati je k společné práci kulturní.“¹⁵⁰ Tohoto cíle měl SO dosáhnout zakládáním a rozšiřováním lidových knihoven a čítáren, vydáváním „dobrých“ knih a časopisů, pořádáním přednášek a kurzů, divadelních představení a dalších kulturních akcí. Měl vydávat výroční zprávy, podporovat vznik nových vzdělávacích spolků a snažit se o jejich spolupráci. SO vydal provolání, ve kterém jsou vysvětleny důvody jeho založení: „...vzdělání jest síla, která u nás musí proniknout veškerým naším lidem, máme-li dle Havlíčka vyniknout nad národy jiné...jest tedy nanejvýš nutno spořádati a sjednotiti rozptýlené síly pracujících...“.¹⁵¹

Účelem SO bylo „...šířiti a povznášeti lidové vzdělání v národě československém.“¹⁵² SO nechtěl být novým spolkem, ale chtěl být syndikátem, jednatelem dosavadních spolků. Chtěl sdružovat všechny vychovatele a učitele od škol vysokých až po školy národní. Nechtěl dosavadním spolkům konkurovat, ale chtěl radit každému, komu šlo o osvětu a dobro našeho národa. Vlastní vzdělávací činnost měly ale dělat samy jednotlivé místní a okresní spolky. SO pouze organizoval jejich osvětové akce.¹⁵³

SO byl založen jako spolek. Předsedou se stal dr. František Pastrnek, profesor české pražské univerzity. Místopředsedy byli prof. Bohumil Bauše a spisovatelka Renáta Tyršová- Fügnerová. Její otec Jindřich Fügner a její choť Miroslav Tyrš byli zakladatelé sokolské organizace.¹⁵⁴ SO byla organizace nepolitická, v níž mohli pracovat ve

¹⁵⁰ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 7.

¹⁵¹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 114. ISBN 80-246-05-08-2.

¹⁵² TRNKA, T. *Vývoj naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1936, s. 76.

¹⁵³ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 85. ISBN 80-7068-198-5.

¹⁵⁴ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 29.

prospěch českého lidu příslušníci všech stran, kteří usilovali o pokrok. vzdal se od praktické politiky, ale snažil se strany pro svou činnost získat. Byla to instituce nestátní, ale státem podporovaná. Byl zaměřen hlavně na české obyvatelstvo, ale na některých konkrétních úkolech spolupracoval i s německými organizacemi. Členy SO byly hlavní české vzdělávací spolky, ale také některá města a okresy. Měl tři skupiny členů: členy zakládající, skutečné a činné. Zakládajícími členy byly fyzické osoby nebo právnické osoby, které buď naráz složily 1000 korun nebo které zaplatily každý rok 100 korun. Skutečnými členy byly korporace, které zaplatily 100 korun ročně a činnými členy byly osoby po zaplacení ročního poplatku.¹⁵⁵

4.4.2 Organizační struktura Svazu osvětového

Pro sdružení všech vzdělávacích institucí a spolků bylo nutné, aby SO vybudoval *zvláštní svazy zemské*: český, moravsko-slezský a dolnorakouský. Vzdělávací a výchovnou práci v SO vykonávala jednak *ústředí* v Praze (pro Čechy), v Brně (pro Moravu a Slezsko) a ve Vídni a jednak *vzdělávací osvětové sbory* (okresní a místní). Osvětové sbory byly podřízeny přímo ministerstvu školství a národní osvěty. V každém okrese vznikaly *okresní osvětové sbory* a v jednotlivých obcích *místní osvětové sbory*. Města nad 10 000 obyvatel si mohla zřizovat ještě *městské osvětové sbory*. Zakládat okresní osvětové sbory se dařilo nejvíce v Čechách, na Moravě tomu vadili Němci, kteří ovládali větší města.

V roce 1914 existovaly již každému okrese v Čechách okresní osvětové sbory. Byly to samostatné spolky, kterým pomáhalo pražské ústředí radami, opatrováním pomůcek a řečníků. Místní osvětové sbory byly podřízené okresním osvětovým sborům. Ústředí SO pracovalo jako poradní a koordinační centrum.¹⁵⁶ Úkolem osvětových sborů bylo například zakládání knihoven a čítáren, přenosných knihoven, šíření dobrých knih tak,

¹⁵⁵ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 113. ISBN 80-246-0508-2.

¹⁵⁶ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 6.

aby se četbou zabránilo demoralizování lidu. Měly být jakousi spojkou s ústředím SO a univerzitními extenzemi. Měly pořádat různé rozhovory, besídky a čtenářské besedy.

4.4.3 Činnost Svazu osvětového

Počáteční činnost SO se podobala pokusnictví a plánování. Svaz zjišťoval, kolik osvětových spolků vůbec existuje, kolik z nich pracuje a jaká je jejich činnost. SO se musel snažit, aby získal uznání u veřejnosti, politických stran a veřejných činitelů. Problémy měl jeho odbor organizační, jehož úkolem bylo zajišťovat finanční prostředky. Kromě nedostatku financí se SO potýkal také s nedostatkem vhodných prostor, což řešil pronajímáním si místností v různých školách. Jeho cílem bylo tedy získat vlastní dům, vlastní prostory. K tomuto účelu byly prováděny i peněžní sbírky. Dalším nedostatkem byla i častá výměna jeho pracovníků.¹⁵⁷

Na počátku své činnosti měl Svaz čtyři odbory: organizační, přednáškový, knihovní a umělecký. Později vznikly ještě odbory finanční, a kinematografický. **Odbor organizační** měl mimo jiné za úkol přijímat nové spolky. **Přednáškový odbor** sestavoval plány přednášek a seznamy přednášejících. Vyslal například 55 přednášejících na venkov přednášet o Havlíčkovi, Husovi a Svatopluku Čechovi. Pořádal přednášky i cykly přednášek, vydával příručky pro pořadatele přednášek a přednášeče. K oslavám Husovým vydal Husovo číslo svého časopisu České osvěty a podobně k oslavám Svatopluka Čecha Čechovo číslo České osvěty. Přednášky se konaly hlavně v lidových školách. V letech 1906-1908 se jejich počet odhadoval na 10 000, počet jejich posluchačů na 1,5 milionu. SO pořádal i různé kurzy, například jazykové, národohospodářské a jiné. Cykly přednášek se týkaly hlavně zdravotnictví, peněžnictví, přírodních věd, chemie, dějin umění a zeměpisu. Byly veřejností oblíbené, a proto veřejnost podporovala zřizování lidových škol. SO zřídil v Praze roku 1912 svou lidovou školu. Ta byla v roce 1918 pojmenována Husovou školou pro vyšší

¹⁵⁷ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 9.

vzdělávání a národní výchovu. Byla vzorem pro další vznikající lidové školy. Husova škola byla lidovou univerzitou.¹⁵⁸ Myšlenku lidové univerzity prosazovali hlavně Antonín Uhlíř a Karel Velemínský. Hájili názor, že lidová univerzita se má řídit zájmem posluchačů. Nejde ani tak o množství vědomostí jako o samotný proces učení – získávání informací a jejich využití k upevnění charakteru člověka. Zdůrazňovali, že je důležité, aby se posluchači na přednášky těšili a radovali se z toho, že si rozšířili obzor.¹⁵⁹

Knihovní odbor zřizoval knihovny. Vydával seznamy dobrých knih pro knihovníky, občany, dorost a mládež. Podle nich se knihovny musely řídit při výběru svých knih. Bojoval proti tzv. krvavé literatuře. SO prováděl svými pracovníky kontroly knihoven, slučoval malé knihovny ve větší, svolával sjezdy knihovníků a pořádal pro ně kurzy. Organizoval i tzv. putovní knihovny. V Miláně vystavoval svou lidovou knihovnu o 850 svazcích. Získal tam diplom – nejvyšší vyznamenání výstavy.¹⁶⁰

Odbor umělecký organizoval návštěvy divadel, koncertů, výstav a vycházek do muzeí, pořádal besedy, lidové zábavy a hudební večery. Sledoval, aby se neměnil vzhled obytných stavení ve vesnici podle současné módy. Snažil se o zachování národního svérázu.¹⁶¹

Velkým kladem SO byly *sjezdy*. Konaly se pravidelně od roku 1907 do roku 1912 každý rok. Pak ukončily svou činnost a opět pokračovaly od roku 1922. SO podporoval univerzitní extenze, ženské spolky, Českou obec sokolskou a další spolky. Pečoval o dorost, pracoval se studenty a učiteli. V některých oblastech byla jeho činnost mezerovitá, finančně nezajištěná a odkázána na dobrovolné příspěvky a pracovníky. Rakouský stát mu nepřál. Přesto počet členů SO stále rostl. V roce 1906 měl 166 členů, v roce 1907 již 204 členů, v roce 1908 – 252 členů, v roce 1909 – 299 členů. Počet

¹⁵⁸ CHALOUPKA, A., A. RAMBOUSEK a T. TRNKA. *Pohledy do naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidový ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 10.

¹⁵⁹ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 112. ISBN 80-246-0508-2.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 120.

¹⁶¹ CHALOUPKA, A., A. RAMBOUSEK a T. TRNKA. *Pohledy do naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidový ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 11.

členů stále rostl až k počtu 600 – 700.¹⁶² Zajímavostí je, že činnost SO ani za první světové války neklesala, ale naopak rostla.¹⁶³

SO se zasloužil o vydání zákona o veřejných knihovnách obecních ze dne 22. července 1919. Pečoval o jejich zřízení, vedení a rozkvět. Po vydání lidovýchovných zákonů se jeho činnost ještě zvýšila a upevnila. Zakládal lidové školy a jazykové kurzy (angličtiny, francouzštiny, italštiny, němčiny a jazyků slovanských), pořádal besedy, lidové zábavy a akademie. Ve 20. letech 20. století zřídil také **odbor kinematografický**. Uvědomoval si velký význam filmu pro lidovýchovu, pro školy i dospělé. Měl rovněž velkou publikační činnost. Po řadu let vydával revui *Česká osvěta*, která obsahovala mnoho důležitých článků a podnětů pro lidovýchovu.¹⁶⁴ Postupně se ukazovalo, že nestačí, aby SO pouze koordinoval lidovýchovnou činnost, ale bylo třeba také vědecky studovat otázky lidové výchovy. Lidovýchova státní i spolková potřebovala ústav, který by jí dal pevný základ filozofický i pedagogický.

4.4.4 Vznik a účel Masarykova lidovýchovného ústavu

Po vydání lidovýchovných zákonů v letech 1919 – 1920 se v Československé republice osvětová činnost profesionalizovala. Vznikla státní linie lidovýchovy. Dosavadní SO se transformoval na MLÚ. Podnět k jeho založení dal první prezident Československé republiky, T. G. Masaryk. Ten daroval na jeho založení z Národního fondu 4 miliony korun. Jednalo se také s ústředími hlavních lidovýchovných organizací. Souhlas se založením MLÚ vyslovily všechny oslovené organizace kromě vysokoškolské extenze. V roce 1925 se konala valná hromada, která schválila návrh nových stanov a zvolila nové orgány. Předsedou MLÚ se stal prof. dr. Pastrnek

¹⁶² TRNKA, T. *Vývoj naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1936, s. 118.

¹⁶³ CHALOUPKA, A., A. RAMBOUSEK a T. TRNKA. *Pohledy do naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 10.

¹⁶⁴ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 79. ISBN 80-246-0508-2.

a jednatelem Antonín Rambousek. Účel MLÚ byl vymezen slovy: „*spolek chce vzdělávati a vychovávat lid československý, aby byla zvýšena jeho mravní a kulturní úroveň v duchu zakladatele ústavu prezidenta T. G. Masaryka.*“¹⁶⁵

MLÚ se stal syndikátem čtyř hlavních československých lidovýchovných institucí: Dělnické akademie, Matice slovenské, Svobodného učení selského a Ústřední školy dělnické. Tyto instituce tvořily kmenové členy ústavu. Později se připojila ještě Československá obec sokolská. Kolem kmenových členů MLÚ byl seskupen okruh členů přidružených: Svaz dělnických tělocvičných jednot československých, Svaz národních jednot a matic, Osvetový svaz pre Slovensko a Zemské ústředí osvětových sborů moravskoslezských. Také tento kruh byl obklopen dalšími korporacemi – čestnými členy. To bylo asi 100 členů různých osvětových a kulturních korporací z celého státu. Nejvyšším orgánem ústavu byla *rada*, která se scházela jednou do roka.¹⁶⁶

MLÚ byl pracovním a koordinačním ústředím lidové výchovy. Navázal na dřívější zkušenosti SO. Byl rádcem a dodavatelem pomůcek všem osvětovým pracovníkům. Byl také *ústavem studijním*. Zkoumal a zkoušel nové metody a lidovýchovné prostředky. Pečoval o vzdělání osvětových pracovníků tím, že pořádal pro ně speciální kurzy a konference. Zakládal nakladatelství různých příruček pro vzdělavatele, zakládal knihkupectví, ale i výrobu filmů.¹⁶⁷

MLÚ byl zřízen jako soukromá korporace na základě spolkového zákona, jako instituce samosprávná, nestranná, liberálně demokratická, s vazbami na mnoho kulturních sdružení a institucí. Nebyl tedy institucí nadřizenou osvětovým sborům a komisím. V oblasti lidovýchovy s ním spolupracovalo ministerstvo školství a národní osvěty. MLÚ působil v celé tehdejší ČSR.¹⁶⁸

¹⁶⁵ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 29.

¹⁶⁶ CHALOUPKA, A., A. RAMBOUSEK a T. TRNKA. *Pohledy do naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s.10-11.

¹⁶⁷ TRNKA, T. *Čím je vám Masarykův lidovýchovný ústav?* Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1925, s. 15-18.

¹⁶⁸ HOLMANN, J. *Vývoj právní úpravy osvěty v Československu 1918-1966*. Praha: Krajské osvětové středisko, 1968.

4.4.5 Činnost Masarykova lidov ýchovného ústavu

MLÚ byl ústředním poradcem pro všechny lidov ýchovné instituce v Československé republice. Od SO se lišil tím, že v ýbec nezasahoval do vnějších lidov ýchovných institucí. Byl ale s nimi ve stálém styku, opatřoval jim programy a řečníky. Přímou činnost lidov ýchovnou ale nevykonával. Tu prováděla osvětová tělesa (spolky, korporace), kterým MLÚ umožňoval práci s nejrůznějšími pomůckami.¹⁶⁹

Činnost MLÚ byla rozdělena podle jeho *odborů* na literární, přednáškovou, divadelní, hudební, kinematografickou, loutkařskou, rekreační, rozhlasovou, studijní, umělecko-výtvarnou a hospodářskou. Některé odbory byly činné i vydavatelsky. Vydávaly různé příručky a sylaby. Spravovaly důležité podniky MLÚ, například expedici knih, a výrobu filmů nebo Husovu školu pro vyšší vzdělávání a národní výchovu.¹⁷⁰

Odbor literární (knihovní):

Činnost tohoto odboru patřila mezi nejdůležitější. Odbor řídil výběr knih a jejich rozesílání knihovnám. Poskytoval metodické pokyny knihovníkům. Dvakrát až čtyřikrát do roka vydával seznam vhodných knih do veřejných knihoven. U každé knihy byl naznačen stručný obsah. Seznamy knih sestavovala zvláštní komise, v níž zasedal zástupce ministerstva školství a národní osvěty. Ministerstvo poskytovalo veřejným knihovnám státní podporu v knihách, které vypravoval MLÚ. Také MLÚ posílal každý rok darem mnoho tisíc knih dětem v chudých krajinách. Zasílal knihy i koloniím československých rodáků do zahraničí a českým menšinovým školám v pohraničí. Odbor pokračoval v boji proti pornografické literatuře a podobnému knižnímu braku.¹⁷¹

¹⁶⁹ CHALOUPKA, A., A. RAMBOUSEK a T. TRNKA. *Pohledy do naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidov ýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 29.

¹⁷⁰ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidov ýchovný ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidov ýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 45.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 45.

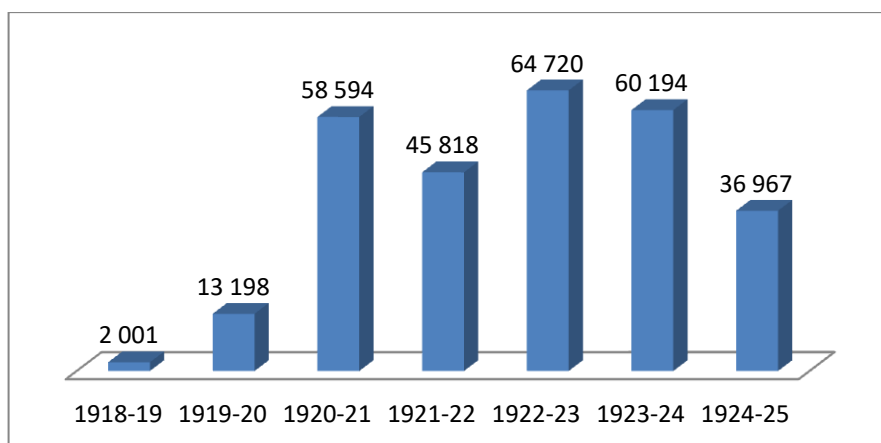
Následující tabulka 4 a graf 3 nám dovolují udělat si představu o rozsahu knižní expedice MLÚ veřejným knihovnám v období let 1918 – 1925.

Tabulka 4: Expedice knih MLÚ veřejným knihovnám v letech 1918 – 1925

Roku zasláno do obcí	Počet obcí	Počet knih
1918-19	18	2 001
1919-20	113	13 198
1920-21	1 302	58 594
1921-22	1 327	45 818
1922-23	2 026	64 720
1923-24	1 926	60 194
1924-25	1 613	36 967

Zdroj: ¹⁷²

Graf 3: Knižní expedice MLÚ veřejným knihovnám v letech 1918 – 1925

Zdroj: ¹⁷³

Z tabulky 4 i grafu 3 je patrné, jak se rozbíhala knižní expedice MLÚ po 1. světové válce. Vrcholu bylo dosaženo v letech 1922-23, kdy MLÚ expedoval nejvíce knih

¹⁷² RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovní ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovní ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 45.

¹⁷³ Tamtéž, s. 46.

(64 720) do nejvíce obcí (2 026). Celkově lze říci, že knižní expedice byla v letech 1920 – 1925 velmi vysoká ve srovnání s expedicí poválečnou.

Odbor přednáškový a dopisní vyučování

Tabulka 5: Počet přednášek a jejich účastníků
v Husově škole v letech 1913 – 1925

Roku	Počet přednášek	Návštěva přednášek
1913 -14	187	28 665
1914-15	179	37 167
1915-16	193	51 390
1916-17	233	79 832
1917-18	409	71 623
1918-19	494	71 961
1919-20	431	53 392
1920-21	469	62 003
1921-22	371	47 657
1922-23	333	45 770
1923-24	334	48 415
1924-25	317	41 191

MLÚ měl v Praze lidovou univerzitu – Husovu školu pro vyšší vzdělávání a národní výchovu. Tam se konaly vzorné jednotlivé i cyklické přednášky a různé kurzy (jazykové, rukodělné, praktické, přírodovědecké a jiné). Programy těchto přednášek a kurzů se tiskly jednak pro posluchače, ale i pro lidovýchovné vzdělavatele na venkově.¹⁷⁴ Vývoj Husovy školy – podle počtu přednášek a jejich účastníků znázorňuje tabulka 5 a graf 4.

Zdroj:¹⁷⁵

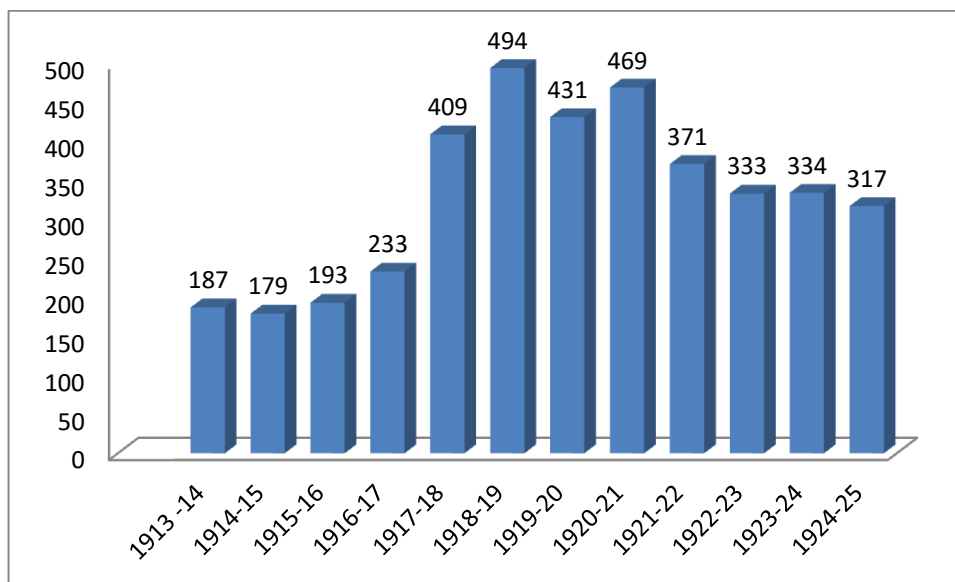
Z tabulky 5 je zřejmé, že největší počet přednášek v Husově škole pro vyšší vzdělávání a národní výchovu se konal koncem první světové války a hned po ní,

¹⁷⁴ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 90-91.

¹⁷⁵ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 32.

konkrétně v letech 1918 – 1919. Také návštěvnost na přednáškách byla v těchto letech nejvyšší.

Graf 4: Počet přednášek MLÚ (Svazu osvětového) v Husově vyšší škole v letech 1913 – 1925

Zdroj: ¹⁷⁶(upraveno)

Z grafu 4 je vidět jak stoupal počet přednášek MLÚ v letech 1913 – 1918. V roce 1918 dosáhl maxima, pak mírně klesal. Důvodem poklesu může být například rostoucí návštěvnost různých kurzů v Husově vyšší škole v letech 1918 – 1925. (viz graf 5).

Tabulka 6 a graf 5 zaznamenávají počet posluchačů ve vyučovacích kurzech na Husově vyšší škole v letech 1918 – 1925.

¹⁷⁶ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovní ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovní ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 33.

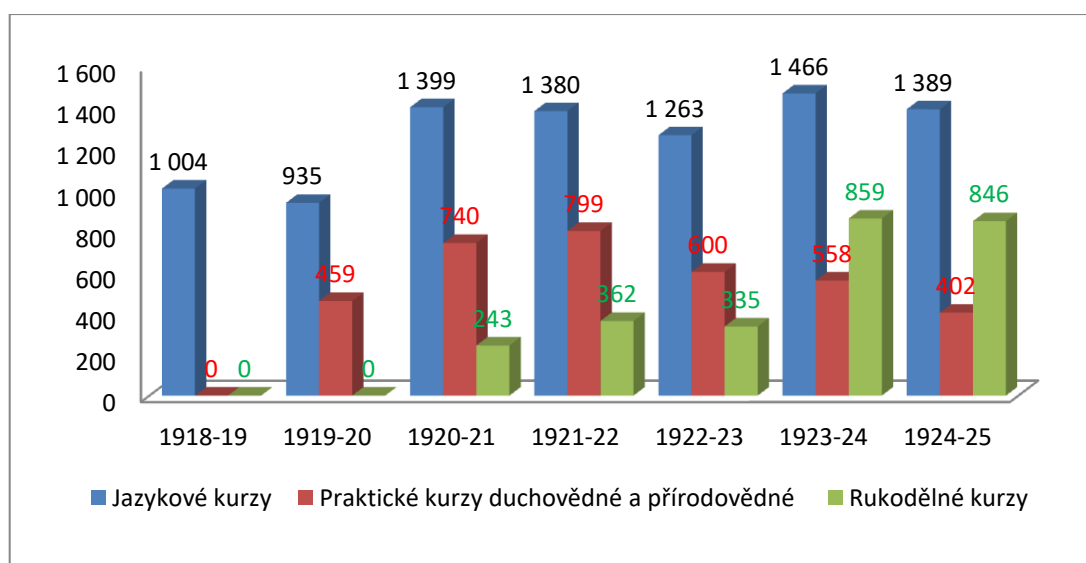
Tabulka 6: Počty posluchačů ve vyučovacích kurzech v Husově vyšší škole v letech 1918 – 1925.

	1918-19	1919-20	1920-21	1921-22	1922-23	1923-24	1924-25
Jazykové kurzy	1 004	935	1 399	1 380	1 263	1 466	1 389
Praktické kurzy duchovědné a přírodovědné	0	459	740	799	600	558	402
Rukodělné kurzy	0	0	243	362	335	859	846

Zdroj:¹⁷⁷ (upraveno)

Z tabulky 6 je zřejmé, že největší návštěvnost všech druhů kurzů byla v letech 1920 – 1925. Celkový počet účastníků v uvedených letech byl asi 15 000.

Graf 5: Počet posluchačů vyučovacích kurzů v Husově vyšší škole letech 1918 – 1925.

Zdroj:¹⁷⁸

¹⁷⁷ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovní ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovní ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 35.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 35.

Z grafu 5 je vidět, že v roce 1918 – 1919 se konaly pouze kurzy jazykové. Zájem o kurzy rukodělné začal od roku 1920 – 1921 a stále se zvyšoval až do roku 1923 – 1924. Od roku 1919 probíhaly i kurzy hudební. Ty ovšem nejsou v tabulce 6 ani grafu 5 znázorněny.

Dopisní vyučování nebo tzv. domácí učení mělo umožnit sociálně slabším občanům i v nejzapadlejších obcích sebevzdělávání. O tuto činnost se staral odbor přednáškový. Dopisní vyučování se začalo realizovat od roku 1925. Šlo například o kurzy z českého jazyka, občanské nauky, češtiny pro Němce, domácí zahradnictví nebo základy elektrotechniky.¹⁷⁹

Odbor hudební

Ten organizoval hlavně v rámci Husovy vyšší lidové školy pravidelné hudební večery, koncerty a příležitostné večery s uměleckým programem. Koncerty se konaly pravidelně jednou týdně, většinou od 1. října do konce března. Návštěvníci se na nich seznamovali s hudební produkcí světovou, minulou i přítomnou.

Odbor kinematografický

Ten pořádal poučná filmová představení pro pražské školy ve vyučovací době. Představení byla doprovázena několikaminutovou přednáškou s diapositivu většinou na zeměpisná nebo přírodovědecká témata. MLÚ měl vlastní půjčovnu filmů a některé naučné filmy i sám produkoval. K doporučeným filmům vydával doprovodné texty, protože filmy ve 20. letech nebyly ještě zvukové.¹⁸⁰

Odbor umělecko-výtvarný

Připravoval putovní výtvarné výstavy, vánoční prodejní výstavy výtvarných děl a předmětů.

¹⁷⁹ RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovní ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj (1906-1926)*. Praha: Masarykův lidovýchovní ústav (Svaz osvětový), 1926, s. 36

¹⁸⁰ *Čtvrtstoletí osvětové práce 1906 – 1931*. Praha: Masarykův lidovýchovní ústav (Svaz osvětový), 1931, s. 10.

Odbor studijní

Byl nejdůležitějším odborem. Předsedou byl dr. Karel Velemínský. Tento odbor věnoval pozornost hlavně teoretické a metodické stránce lidové výchovy. Vydával vědecké práce o lidové výchově i praktické příručky pro lidovýchovné pracovníky. Měl svou knihovnu s lidovýchovnou literaturou domácí i cizojazyčnou a odbornou studijní čítárnu. Navazoval styky se zahraničními lidovýchovnými korporacemi.¹⁸¹

Vydavatelská činnost

MLÚ vydával publikace informativní i naučné. Například zprávy o jednání ze sjezdů, rady a pokyny pro knihovny a čítárny, příručky pro osvětové sbory a jiné. Od roku 1927 vycházel *Věstník MLÚ*. Měl umožnit vzájemnou informovanost a styk s dalšími osvětovými korporacemi státu. Vydával také revui *Česká osvěta* a *Úhor* - kritickou revui literatury pro mládež.¹⁸²

V době Protektorátu Čechy a Morava byly ve stanovách MLÚ potlačeny liberální a demokratické tendence. V pomnichovských stanovách z počátku roku 1939 bylo zdůrazněno, že se musí „*dbát, aby bylo náležitě postaráno o výchovu všech vrstev národa v duchu národním, křesťanském a sociálním.*“¹⁸³ Název MLÚ byl změněn na *Masarykův ústav pro národní výchovu – Ústředí české osvěty*. V roce 1940 bylo nařízeno vypustit z názvu instituce i Masarykovo jméno. Po dobu protektorátu byla instituce nazývána *Ústav pro národní výchovu - Ústředí české osvěty*. V době druhé světové války se ústav snažil pokračovat ve vzdělávací osvětové práci v duchu předválečném. Od září 1941 zesílil tlak na zapojení ústavu do kolaborantské propagandy. Tlak přicházel od ministerstva školství a lidové osvěty s ministrem a předsedou Kuratoria pro výchovu mládeže Emanuelem Moravcem. Ministerstvo usilovalo o zrušení ústavu. I když některé aktivity ústavu byly roku 1942 pozastaveny,

¹⁸¹ *Čtvrtstoletí osvětové práce 1906 – 1931*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1931, s. 11.

¹⁸² JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 94.

¹⁸³ Tamtéž, str. 100.

činnost ústavu se úplně nezrušila, ale orientovala se na neutrální přednášková témata, například zdravotnická, hospodářská a regionální. Pokračovaly i hudební akce, studijní činnost a loutkářské aktivity.

Po obnovení Československa se zase nejdříve začalo používat označení *Masarykův ústav pro národní výchovu – ústředí české osvěty*, ale na 35. valné hromadě ústavu v roce 1946 bylo usneseno vrátit se k názvu *Masarykův lidovýchovný ústav* (MLÚ).

V padesátých letech 20. století byl Masarykův lidovýchovný ústav přetransformován na *Osvětový ústav*. Byla to organizace, jejímž cílem byla podpora rozvoje kultury a aktivit občanů ve všech regionech. V roce 1991 se Osvětový ústav přeměnil na *Informační a poradenské středisko pro místní kulturu* a roku 2004 se přejmenoval na *Národní informační a poradenské středisko pro kulturu*.

4.4.6 Přínos Svazu osvětového a Masarykova lidovýchovného ústavu

SO a později MLÚ sdružovaly lidovýchovné vzdělávací spolky, osvětové pracovníky a učitele všech typů škol. Byly to instituce spolkové, ne státní. Šířily lidovou výchovu v celé republice, zřizovaly knihovny, čítárny, lidové školy, kurzy a další osvětové akce. Lišily se ale od sebe. SO zasahoval do práce podřízených spolků, ale MLÚ do jejich záležitostí žádným způsobem nezasahoval. MLÚ bylo studijní a pracovní ústředí lidové výchovy v Československé republice, jehož úkolem bylo zkoumat a zkoušet různé prostředky a metody lidové výchovy. Ostatním institucím dával pokyny a opatroval pomůcky k jejich činnosti.¹⁸⁴

MLÚ měl k dispozici více než pět set vlastních vyškolených lektorů, asi 1300 vypracovaných vzorových přednášek a ty nabízel ostatním institucím. Pořádal také vzdělávací kurzy pro vzdělavatele, i když ti byli také v této době vzdělávání na učitelských ústavech.¹⁸⁵

¹⁸⁴ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 97.

¹⁸⁵ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 32. ISBN 978-80-247-9459-4.

SO i MLÚ byly vybudovány k tomu, aby bylo v našem státě šířeno a povznášeno lidové vzdělání. SO vznikl jako svépomocná česká organizace pro opomíjený český národ v habsburské monarchii. Na jeho práci se tehdy Němci a Maďaři vůbec nepodíleli. Po vzniku Československé republiky v roce 1918 žili Němci a Maďaři u nás jako menšiny, ale měli vlastní kulturní organizace a práva, které jim dávaly nově vzniklé lidovýchovné zákony z roku 1919 – 1920. Například: V roce 1920 byla zřízena kromě české Státní knihovnické školy v Praze i německá Státní knihovnická škola v Ústí nad Labem.¹⁸⁶

¹⁸⁶ MOUCHA, A. *O německé lidovýchově v ČSR*. In: *Němci v Československé republice o sobě. Národnostní otázky*. Svazek 9. Praha: Československá společnost pro studium národnostních otázek, 1937, s. 86-87.

5 CELKOVÁ ANALÝZA LIDOVÝCHOVNÉ ČINNOSTI V ČESKÝCH ZEMÍCH V 1. POLOVINĚ 20. STOLETÍ

Lidovýchovná činnost 1. poloviny 20. století přesahuje do 2. poloviny 19. století. Proto je tato kapitola rozdělena na tři části. První část je věnována analýze osvětové činnosti v českých zemích v 2. polovině 19. století až do roku 1918, druhá část je zaměřena na analýzu lidovýchovné činnosti po roce 1918 až do konce první republiky (1938) a třetí část obsahuje stručný nástin dalšího vývoje lidovýchovy v době nacistické okupace a po ní, přibližně do roku 1950.

Následující myšlenky a informace jsou analýzou a souhrnným přehledem vývoje lidovýchovné činnosti v českých zemích v 1. polovině 20. století. Vznikly na základě obsahové analýzy primárních a sekundárních dokumentů, tj. dobové a současné literatury.

5.1 Analýza osvětové činnosti v druhé polovině 19. století až do roku 1918

Na počátku 20. století české země patřily stále ještě do rakousko-uherské konstituční monarchie. Už to tedy nebyl ten absolutistický stát jako v polovině 19. století za Bachova absolutismu (1851 – 1859). Byla to již moderní říše, kde bylo uzákoněno všeobecné a rovné volební právo, kde byla garantována základní politická práva. Šlo o mnohonárodnostní říši v čele s císařem Františkem Josefem I., který vládl v období let 1848 – 1916. Od konce 19. století až do první světové války nastalo určité hospodářské oživení, rozšiřovala se industrializace a modernizace. Stupňovalo se ale také nacionální napětí mezi Čechy a Němci.¹⁸⁷ Aby Češi dosáhli vyrovnaného postavení s Němci, bylo zřejmé, že je nutné, aby se vzdělávali. Bylo třeba rozvíjet osvětu. Ta

¹⁸⁷ URBAN, O. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha: Svoboda, 1982, s. 13-15.

nabízela vzdělávání, ale i zábavu a radost. Vznikaly vzdělávací spolky a lidé se svobodně rozhodovali, do kterého vstoupí, kterému věnují svůj volný čas.

Všechny spolky, bez ohledu na své zaměření, vykonávaly činnost kulturně osvětovou, která zvyšovala vzdělanost národa. Řídily se heslem E. Grégra z roku 1867 „Osvětou k svobodě“. Grégr zdůrazňoval: „*Vzdělanost a osvěta jest pevnějším štítem než hrubá síla hmotná, neboť duch vítězí nad hmotou. Národ vzdělaný a osvícený zachovává ve všech poměrech svou samostatnost, svou národnost, své bytí.*“¹⁸⁸

Kromě funkce vzdělávací, měly spolky také společenskou funkci. Vytvářely společenskou atmosféru. Ve spolcích se stýkali lidé se stejnými nebo podobnými názory, zájmy a myšlenkami. Spolupráce spolků s významnými osobnostmi měla kladný vliv na rozvoj jejich členské základny. Například rozvoj Dělnické akademie byl ovlivněn činností T. G. Masaryka v tomto spolku. Osvětové instituce měly svou vydavatelskou činnost. Vydávaly revue, časopisy a jiné tiskoviny. Ty měly ideologickou funkci, protože v nich byly zveřejňovány programy vzdělávacích institucí a projevy jejich vedoucích činitelů. Měly také funkci organizační.

Jak osvětových organizací a spolků přibývalo, stupňovala se mezi nimi konkurence. Spolky potřebovaly přesvědčit občany o svých výhodách a pozitivěch, a proto jim musely nabídnout hodnotnější program než konkurence. Na přelomu 19. a 20. století se počet spolků v českých zemích rozrůstal po stránce kvantitativní. Vznikaly spolky vzdělávací, čtenářské, pěvecké, hudební, hasičské a zábavné. Objevovala se myšlenka jednotného kulturního působení, myšlenka jejich koordinace z jednoho centra. Roku 1906 vznikla zastřešující organizace – Svaz osvětový. Začala centralizace osvětové práce.

Zpočátku vznikaly spolky ve velkých městech, později i v městech menších a na venkově. Začaly se organizovat do tří úrovní. Vznikaly místní jednoty, okresní sbory a ústřední orgány.

Na počátku 20. století v době habsburské monarchie, žili na českém území společně Češi a Němci. Mezi nimi sílilo nacionální napětí, které se projevovalo i v osvětě. Obavy z německého etnika se objevovaly i v názvech osvětových organizací.

¹⁸⁸ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 56. ISBN 80-7068-198-5.

Osvěta byla propojena s politickými zájmy. Čeští politici viděli osvětu jako nástroj k emancipaci českého národa. Původně existovala v českých zemích jediná Národní strana, v níž se vytvořily dva proudy: umírněnější liberálové („staročeši“ – Palacký, Rieger, Brauner), kteří se střetli s demokratičtější proudem („mladočeši“ – J. a E. Grégrové, Barák a další). Postupně vznikaly další politické strany: Sociálně demokratická (1878), Katolická (1896), Národně sociální (1897), Agrární (1899), Státoprávní, Realistická aj.¹⁸⁹

Ke konci 19. století a na začátku 20. století zakládala většina těchto stran první vzdělávací instituce. Roku 1896 vznikla Dělnická akademie jako vzdělávací osvětová korporace sociální demokracie. V roce 1898 založila „konkurenční“ národně sociální strana Ústřední školu dělnickou.¹⁹⁰ Některé osvětové organizace usilovaly o podporu politických stran, jiné se jim vyhýbaly (například Sokol).

Na českou osvětu měly vliv některé zahraniční státy, hlavně pak státy sousední, tj. Německo a Rakousko. Česká společnost, stejně jako její sousedé, se zajímala o další vzdělávání svých občanů. Existovaly však rozdíly mezi městem venkovem. Byly způsobeny jednak nedostatkem finančních prostředků, ale i nedostatkem odborníků, kvalifikovaných vzdělavatelů.

Myšlenku vysoké lidové školy Češi převzali z Dánska. Například první vysoké lidové škole v českých zemích, Husově škole pro vyšší vzdělávání a národní výchovu, byla vzorem dánská vysoká škola - „selská univerzita“ (hojskole), která byla vybudována podle dánského biskupa N. F. S. Grundtviga. Ten zdůrazňoval všestranný rozvoj člověka. Nešlo mu o hromadění vědomostí, ale chtěl hlavně působit na emocionální a mravní stránku člověka, chtěl rozvíjet samostatné logické myšlení. V Dánsku stejně jako v českých zemích bránila osvěta národní jazyk před germanizací. I když myšlenka naší vysoké lidové školy byla převzata z Dánska, vzorem pro její

¹⁸⁹ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 51. ISBN 80-7068-198-5.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 58.

organizaci byl ale vídeňský dům – Volksheim. Ten obsahoval knihovnu, čítárnu, tělocvičnu, velký a malý přednáškový sál, různé kabinety a chemickou laboratoř.¹⁹¹

Také univerzitní extenze měly vzor v zahraničí. Vznikly v Cambridge, rozšířily se do Londýna, Oxfordu a Glasgow. Měly podporovat emancipační ženské hnutí. Z Anglie se rozšířily do USA, ale i do střední Evropy. V českých zemích byly určeny hlavně pro dělníky.¹⁹²

Celkově lze charakterizovat osvětu na počátku 20. století v českých zemích podobně jako v zemích sousedních. Rozvíjela se spolková činnost, probíhal centralizační proces. Sílilo dělnické hnutí. Spolky měly kompenzovat nedostatky školního vzdělávání, ale měly málo finančních prostředků a vzdělavatelů.

5.2 Analýza lidovýchovné činnosti za první republiky (1918 – 1938)

Roku 1918 se česká společnost osamostatnila a vznikl samostatný suverénní stát – Československá republika. O osvětu se začal zajímat stát. Posláním lidovýchovné činnosti bylo budovat občanský princip a demokracii. Převládala občanská výchova. Lidovýchovná činnost se kodifikovala. Začala se formovat linie státní lidovýchovy, ale spolky nezanikly. Osvětová činnost se změnila. Bylo nutno budovat a chránit demokracii. Lidé se měli naučit chápat úlohu státu a stát se soběstačnějšími. Potřebovali se vzdělávat. Všichni občané měli mít přístup ke vzdělání bez ohledu na národnost, pohlaví i status.¹⁹³

¹⁹¹ POKORNÝ, J. *Lidovýchovné a osvětové snahy v Evropě*. In: BLÁHOVÁ, K. a V. PETRBOK. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století*. Plzeň, 2004, s. 56-57. ISBN 80-85778-43-2.

¹⁹² POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 15-17. ISBN 80-246-0508-2.

¹⁹³ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 96. ISBN 80-7068-198-5.

Československý stát převzal odpovědnost za osvětovou činnost a vydal v letech 1919 – 1920 tři důležité zákony: zákon o organizaci kurzů občanské výchovy, zákon o veřejných knihovnách obecních a zákon o pamětních knihách obecních. Tyto zákony doplnila řada dalších nařízení a výnosů. Některé se týkaly celého státu, jiné platily jen pro Slovensko nebo Podkarpatskou Rus.

Ve 20. století se státní lidovýchovná síť velmi rozrůstala. Konaly se samostatné přednášky i cykly přednášek různého druhu. Na kurzy navazovaly hlavně od roku 1926 lidové školy. Spolková lidová výchova ale nezanikla. Dělnická akademie vytvořila soustavu dobrovolného školství. Jejím vrcholem byla Vyšší socialistická škola v Praze. Podobně vzdělávala i Ústřední škola dělnická a na venkově Svobodné učení selské. Státní lidovýchovné instituce se ale potýkaly stejně jako spolky s nedostatkem finančních prostředků i kvalifikovaných vzdělavatelů. V kurzech převažovala občanská výchova, ztrácel se vzdělávací důraz. Ačkoliv legislativa měla zajistit, že osvěta v první republice bude efektivnější a profesionálnější než spolky, bylo tomu naopak. Spolky byly hodnoceny kladněji. Prvorepublikové lidové státní školství dokonce navazovalo na dosavadní spolky a univerzitní extenze. Čerpaly z jejich zkušeností. Spolky se stávaly součástí místních osvětových komisí a okresních osvětových sborů. Zakládaly knihovny, vydávaly lidové kalendáře. Později tuto činnost převzal Svaz osvětový.¹⁹⁴

Většina spolků založených v 2. polovině 19. století pokračovala za první republiky ve svém programu, například Dělnická akademie nebo Ústřední škola dělnická. Vrcholil u nich sjednocovací proces. Profilovaly se další politické strany, které po první světové válce založily vlastní vzdělávací centra. Agráři založili Svobodné učení selské, komunisté Proletkult, lidová strana Lidovou akademii a národní socialisté Osvětový klub.

Za první republiky se změnila úloha Svazu osvětového, který byl dosud zastřešujícím orgánem spolkové činnosti. Jestliže se Svaz osvětový neměl stát podřízeným orgánem ministerstva školství a národní osvěty nebo dokonce působit v opozici vůči státní linii lidové výchovy, musel se změnit. Přejmenoval se na Masarykův lidovýchovný ústav a stal se studijní a poradní institucí. Zabýval se teoretickým

¹⁹⁴ POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 219. ISBN 80-246-0508-2

studiem, které do roku 1918 chybělo. Na jeho činnosti se nepodílely komunistické vzdělávací organizace, například Proletkult ani církevní organizace kromě Československé církve husitské.

Prvorepubliková lidov ýchova se profesionalizovala. Zatímco osvětová činnost v době Rakouska-Uherska byla dobrovolná, amatérská, po první světové válce ji vystřídala profesionalita. Odpovědnost přešla ze spolků na stát. Nejvyšší lidov ýchovnou institucí bylo ministerstvo školství a národní osvěty, nikoli Svaz osvětový. Profesionalita kladla větší nároky na osvětové pracovníky, kteří si museli zvyšovat své vzdělání.

Před rokem 1918 žila osvětová činnost ze členských příspěvků, darů a sbírek. Stát jí poskytoval jen malé subvence. Po roce 1918 subvence od státu rostly do třicátých let, pak se vlivem hospodářské krize snižovaly až do roku 1938. Před druhou světovou válkou se opět zvýšily, na podporu branné výchovy.

V období existence první republiky měla tedy lidov ýchova dvě linie. První linie byla spolková. Spolky pracovaly na principu dobrovolnosti a spontánnosti. Lidé si volili podle svého uvážení a zájmu, které organizaci věnují svůj čas a nadšení. Některé akce byly ale nesystematické, chyběly finanční prostředky a odborní vzdělavatelé. Druhá linie byla státní. Tam pracovali profesionálové. Ta se přibližovala školskému systému. Stát rozhodoval o její činnosti. Byla povinná, a proto nebyla oblíbená.

Cílem lidové výchovy bylo poskytnout vzdělání všemu lidu a osvětou dojít k demokracii. Lidová výchova se zaměřovala hlavně na občanskou výchovu, ale i na dějiny a literaturu národní a světovou, na sociologii, hospodářství, techniku a zemědělství. Zdůrazňovala se potřeba vzdělávání v cizích jazycích a profesní příprava. V době hospodářské krize se rozvíjelo vzdělávání nezaměstnaných. V letech 1925 – 1929 vznikalo podnikové vzdělávání dospělých v Bat'ových školách práce. Postupně se rozvíjelo, poptávka po něm vysoce převyšovala nabídku. Skončilo v roce 1948.¹⁹⁵

¹⁹⁵ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 32. ISBN 978-80-247-9459-4.

5.3 Nástin dalšího vývoje osvěty v době okupace a po ní do roku 1950

V době druhé republiky (1938 – 1939) a v době okupace nacistickým Německem (1939 – 1945) se osvěta u nás utlumila. Hned v březnu 1939 byla zakázána činnost všech politických organizací kromě *strany Národního souručenství*. Tato strana sdružovala téměř všechny mužské státní příslušníky Protektorátu Čechy a Morava, ženám nebylo členství povoleno.

Po nástupu Heydricha v září 1941 na post zastupujícího říšského protektora došlo k reorganizaci protektorátní vlády. Jednou ze změn bylo zřízení *Skupiny pro kulturně politické záležitosti* při Úřadu říšského protektora, čímž se řízení kulturního života oficiálně přesunulo do rukou nacistů.

Bylo přikročeno i ke germanizaci české kinematografie. Například byla zavedena přísná dvojjazyčnost – filmové titulky, plakáty nebo programy musely být německo-české. Filmoví pracovníci museli splnit povinné zkoušky z němčiny a byli nuceni vyplnit formulář o osvědčení árijského původu. Česká kinematografie se soustředovala kolem německo-české organizace nesoucí název *Českomoravské filmové ústředí*. Pro filmové instituce, organizace, firmy a jednotlivce bylo členství v této organizaci povinné.¹⁹⁶

O výchovu české mládeže od 10 do 18 let se starala masová mimoškolní organizace *Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě*, kterou zřídil protektorátní ministr školství a osvěty Emanuel Moravec. Měla úkol připravovat českou mládež pro vědomou kolaboraci s Němci. Činnost mnohých vzdělávacích organizací byla v době druhé světové války omezena. Také po válce některé organizace ukončily svou činnost. Například činnost Dělnické akademie byla v roce 1948 přerušena, činnost Svobodného učení selského byla ukončena v roce 1945. Po druhé světové válce převzala osvětu do rukou Komunistická strana Československa.

Po roce 1948 vycházela všechna vzdělávací a výchovná práce z ideologie KSČ, kterou sledoval ÚV KSČ a ÚV KSS. Na výchovné práci se podílelo i Revoluční

¹⁹⁶ JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005, s. 106. ISBN 80-7068-198-5.

odborové hnutí, Socialistický svaz mládež a další organizace Národní fronty. Docházelo k omezování přístupu ke vzdělávání některých skupin obyvatelstva, tzv. „protisocialistických“ sil nebo „kulaků“. Rozvíjelo se ale všeobecné i profesní vzdělávání dospělých. Cílem vzdělávání byly příprava „socialistické inteligence“ a „dělnických kádřů“. Vznikaly Závodní školy práce a Podnikové instituty.¹⁹⁷

¹⁹⁷ BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014, s. 33-34. ISBN 978-80-247-9459-4.

ZÁVĚR

Spolková lidovýchovná činnost začala přibližně v polovině 19. století a postupně se rozvíjela. Přežila první i druhou světovou válku, hospodářskou krizi třicátých let i německou okupaci a udržela se až dodnes. Po 1. světové válce, po vzniku samostatného Československa v roce 1918, vznikla kromě spolkové linie lidovychovy ještě linie státní. Zatímco spolková linie byla dobrovolná, nepovinná, státní linie se blížila školskému systému a nebyla tak oblíbená jako linie spolková, protože byla povinná a převážně zaměřená na občanskou výchovu.

Cílem této diplomové práce bylo analyzovat účel vzniku, činnost a přínos spolkových lidovýchovných institucí, které byly podporované svými zakládajícími politickými stranami. Jednalo se konkrétně o Dělnickou akademii, Ústřední školu dělnickou a Svobodné učení selské. Práce obsahuje rovněž analýzu činnosti jejich zastřešující instituce, Svazu osvětového, později transformovaného na Masarykův lidovýchovný ústav.

Všechny studované instituce měly velký vliv na tehdejší rozvoj vzdělávání dospělých. Každá z nich vydávala také svůj vzdělávací časopis.

Dělnická akademie pořádala pro dospělé nejrůznější kulturně vzdělávací akce. Organizovala přednášky, kurzy, koncerty, výstavy a divadelní představení. Ačkoliv se v různých obdobích dostávala do těžkých situací, její činnost se vždy obnovovala a rozvíjela. Sdružovala dosavadní dělnické spolky a zakládala nové odbočky. Dělnická akademie vytvořila rozsáhlou soustavu dobrovolného školství. Zapojovala nejširší veřejnost do sféry svých kulturních zájmů.

Ústřední škola dělnická měla podobné postavení a úkoly jako Dělnická akademie, ale lišila se od ní tím, že více spolupracovala s dalšími lidovýchovnými spolky a institucemi, hlavně s organizacemi mládeže. Ústřední škola dělnická vychovávala dělníky a mládež hlavně na vesnicích. Zdůrazňovala vlasteneckou výchovu.

Úkolem Svobodného učení selského bylo rozvíjet všeobecné vzdělání na vesnicích, hlavně dorostu. Navazovalo styk a spolupráci s jinými osvětovými institucemi doma i v zahraničí.

Všechny tyto zmíněné instituce byly kmenovými členy Masarykova lidovýchovného ústavu, který vznikl přetransformováním Svazu osvětového.

Masarykův lidovýchovný ústav byl pracovním a koordinačním ústředím lidové výchovy od roku 1925. Obě instituce sdružovaly vzdělávací spolky a osvětové pracovníky. Byly to instituce spolkové. Rozvíjely lidovou výchovu v celé republice. Od sebe se ale lišily. Svaz osvětový zasahoval do práce podřízených spolků, ale Masarykův lidovýchovný ústav ne. Byl studijním a pracovním ústředím lidové výchovy v celé Československé republice. Zkoumal nové metody lidové výchovy, opatřoval pomůcky, dával pokyny a rady ostatním institucím a školil pro ně vzdělavatele.

Cíl diplomové práce byl splněn. Byly zodpovězeny všechny výzkumné otázky, které byly položeny v úvodu. Analýza vzdělávací činnosti studovaných institucí byla provedena na základě obsahové analýzy dostupných dokumentů. Nebylo vždy jednoduché primární texty sehnat. Některé musely být vypůjčeny meziknihovně, jiné byly dostupné pouze k prezenčnímu studiu do studovny.

Uvedená témata ještě nebyla nikde a nikým komplexně zpracována. Její zpracování v dostupných primárních i sekundárních dokumentech je pouze útržkovité nebo na regionální úrovni.

Zajímavé by určitě bylo věnovat pozornost dalším podobným tématům, například zabývat se studiem a komparací osvětových časopisů, které byly vydávány různými vzdělávacími organizacemi v 1. polovině 20. století nebo hlouběji analyzovat činnost hlavních představitelů lidové výchovy zmiňovaného období. Další možností je zabývat se Baťovými školami práce nebo změnami, které nastaly ve vzdělávání dospělých v Československé socialistické republice ve druhé polovině 20. století. Tyto náměty ovšem nebylo možné řešit v rámci této diplomové práce.

Předložená diplomová práce by mohla posloužit k přípravě příručky pro studující andragogiky, popřípadě pedagogiky nebo historie, pro všechny zájemce o vzdělávání dospělých v minulosti. Mohla by být využita také k sestavení referátu na konferenci týkající se vzdělávání dospělých a následně k jeho zpracování jako příspěvku do sborníku.

Spolková činnost dodnes neztratila na významu. I v dnešní době existují různé spolky. Je to způsobeno určitě tím, že jejich činnost vychází z potřeb a zájmů člověka a je dobrovolná. Není to činnost vynucená a nařízená.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BENEŠ, M. *Andragogika*. 2. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-9459-4.

BLÁHA, I. A. *Problémy lidové výchovy. Její pojem, úkoly a předpoklady*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1927.

BLÁHOVÁ, K. *Vzdělání a osvěta v českém 19. století*. In: BLÁHOVÁ, K. a P. PETRBOK. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. symposia k problematice 19. století*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004, ISBN 80-85778-43-2.

CALÁBEK, L. *Administrativní příručka pro lidovýchovné pracovníky a knihovníky*. 2. vyd. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1928.

Čtvrtstoletí osvětové práce 1906 – 1931. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1931.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

HOLMANN, J. *Vývoj právní úpravy osvěty v Československu 1918-1966*. Praha: Krajské osvětové středisko, 1968.

CHALOUPKA, A., A. RAMBOUSEK a T. TRNKA. *Pohledy do naší lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926.

JÍROVÝ, Z. *Osvětou k svobodě: jedna z cest české kultury k současnosti*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2005. ISBN 80-7068-198-5.

KONEČNÝ, P. *Osvětová práce v lidové demokracii. Pro osvětové pracovníky a pedagogické školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954.

Lidová výchova v demokracii: sborník prací o lidové výchově, vyšších lidových školách, školském a poučném filmu, lidovýchovném rozhlasu, knihovnické propagaci a správě. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1928.

MATULA, A. *Osvěta venkova. Programové úvahy*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1920.

MATULA, A. *Lidová výchova u nás*. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavatelské, 1921.

MATULA, A. *Osvěta venkova. Příspěvek k psychologii a pedagogice selského lidu*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1926.

MATULA, A. *Lidová výchova v Československé republice*. Praha: Státní nakladatelství, 1928.

MOUCHA, A. *O německé lidovýchově v ČSR*. In: *Němci v Československé republice o sobě. Národnostní otázky. Svazek 9*. Praha: Československá společnost pro studium národnostních otázek, 1937.

Ottův slovník naučný 18. díl. Navary-oživnutí. Praha: J. Otto, 1902.

PALÁN, Z. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Praha: DAHA, 1977. ISBN 80-902232-1-4.

PATZAK, V. *Lidové školy pro dospělé*. Praha: Státní nakladatelství, 1928.

PATZAK, V. *Čtyřicet let výchovné práce Dělnické akademie: 1896-1936*. Praha: Dělnická akademie, 1936.

POKORNÝ, J. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0508-2.

POKORNÝ, J. *Lidovýchovné a osvětové snahy v Evropě*. In: BLÁHOVÁ, K. a V. PETRBOK. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. symposia k problematice 19. století*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004. ISBN 80-85778-43-2.

PRŮCHA, J. a J. VETEŠKA. *Andragogický slovník*. 2. vyd. Praha: Grada, 2016, ISBN 978-80-247-4748-4.

RAMBOUSEK, A. *Snahy a směry naší lidové výchovy. Podrobná zpráva o jednání sedmého lidovýchovného sjezdu Svazu osvětového v Praze 1. – 3. července 1922*. Praha: Svaz osvětový, 1922.

RAMBOUSEK, A. a T. TRNKA. *Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj 1906 – 1926*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1926.

ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin české osvěty*. Praha: Orbis, 1968.

ŠKODA, K. *Příspěvky k dějinám pedagogiky dospělých*. Praha: Státní nakladatelství, 1991. ISBN 80-7066-314-6.

ŠKODA, K. *Kapitoly z dějin andragogiky*. Praha: Karolinum, 1996, ISBN 382-60-96.

TRNKA, T. *Čím je vám Masarykův lidovýchovný ústav?* Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1925.

TRNKA, T. *Základy lidové výchovy*. Praha: Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový), 1936.

TRNKA, T. *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace*. Ostrava: Profil, 1970.

URBAN, O. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha: Svoboda, 1982.

Ústřední škola dělnická: Vzdělávací ústředí Československé strany socialistické 1898 – 1926. Praha: Ústřední škola dělnická, 1926.

ZWETTLER, O., J. VACULÍK a F. ČAPEK. *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1366-4.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

GALLO, J. a K. ŠKODA. *Dejiny pedagogiky dospelých*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986. ISBN 67-219-86.

ŠKODA, K. a P. PAŠKA. *Dejiny osvety v Československu 1918 – 1975*. Bratislava: Obzor, 1977.

Seznam použitých internetových zdrojů

Zákon č. 67 ze dne 7. února 1919 o organizaci lidových kurzů občanské výchovy. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého [online]. [cit. 2019-09-17]. Dostupné: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4v6nrxfuya>

Zákon č. 430 ze dne 22. července 1919 o veřejných knihovnách obecních. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého [online]. [cit. 2019-09-17]. Dostupné z: http://ipk.nkp.cz/docs/legislativa/KnihovniZakon_1919.doc

Zákon č. 80 ze dne 30. ledna 1920 o pamětních knihách obecních. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého [online]. [cit. 2019-09-17]. Dostupné z: <https://www.dauc.cz/dokument/?modul=pr&cislo=1660>

Zákon č. 75 ze dne 19. ledna organizaci hospodářských škol lidových. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého [online]. [cit. 2019-09-17]. Dostupné z: http://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/37911/BPPR_2010_1_0_145_178_0_92296.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

Zákon č. 130 ze dne 26. října 1945, dekret prezidenta republiky o státní péči osvětové. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého [online]. [cit. 2019-09-17]. Dostupné z: http://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/37911/BPPR_2010_1_0_145_178_0_92296.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

SEZNAM ZKRATEK

- ČSR – Československá republika
- DA – Dělnická akademie
- KSČ – Komunistická strana Československa
- MLÚ – Masarykův lidovýchovný ústav
- SO – Svaz osvětový
- SUS – Svobodné učení selské
- ÚŠD – Ústřední škola dělnická

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Seznam tabulek

Tabulka 1: Činnost DA v období let 1926 – 1935	44
Tabulka 2: Školy a kurzy DA v letech 1926 - 1935	46
Tabulka 3: Akce ÚŠD v letech 1925 – 1926	53
Tabulka 4: Expedice knih MLÚ veřejným knihovnám v letech 1918 – 1925.....	67
Tabulka 5: Počet přednášek a jejich účastníků v Husově škole v letech 1913 – 1925 ...	68
Tabulka 6: Počty posluchačů ve vyučovacích kurzech v letech 1918 – 1925.....	70

Seznam grafů

Graf 1: Akce DA v letech 1926 – 1935	45
Graf 2: Účast na školách a kurzech DA v letech 1926 – 1935	46
Graf 3: Knižní expedice MLÚ veřejným knihovnám v letech 1918 – 1925	67
Graf 4: Počet přednášek MLÚ (SO) v letech 1913 – 1925.....	69
Graf 5: Počet posluchačů vyučovacích kurzů v letech 1918 – 1925	70

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora : Eduard Kubík

Obor: Andragogika (Mgr. A)

Forma studia: Kombinované studium

Název práce: Lidovýchovné instituce v českých zemích v 1. polovině 20. století

Rok: 2020

Počet stran textu: 76

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 34

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 2

Počet internetových zdrojů: 5

Vedoucí práce: Doc. Dr. Milan Beneš